

Anmeldelser

Erik Nørr: Skolen, præsten og kommunen. Kampen om skolen på landet 1842-1899.

Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1994. 563 s. Kr. 295.

Selv om Erik Nørr nu har behandlet folkeskolens historie i hele 1800-tallet fra skoleanordningerne af 1814 til loven om forskellige forhold vedrørende folkeskolen af 1899, er det selvfølgelig ikke hele folkeskolens historie i 1800-tallet, han har beskrevet. Disputatsen fra 1981, »Præst og Administrator, Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841«, udkom i Rigsarkivets serie »Administrationshistoriske studier«, og den nye bog er udkommet i serien »Stat, forvaltning, samfund« fra Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Sammenhængen er således helt klart administrationshistorisk. Halvdelen af disputatsen handlede da også om præstens administration af fattigvæsenet og hans øvrige administrative funktioner i lokalforvaltningen. Denne bog koncentrerer sig helt om administrationen af skolen. Begge bøger holder sig, som undertitlerne viser, til forholdene på landet, men det var også i hele 1800-tallet størstedelen af befolkningen, der boede der. I 1850 boede 79% i sognekommuner, i 1901 var det 62%.

Men Erik Nørres stof er så omfattende, at man næsten forventer at finde alt om århundredets skolehistorie behandlet. Denne overdrevne forventning kan give anledning til overvejelser om, hvilke andre skolehistoriske emner der trænger til en lige så grundig behandling, som administrationshistorien her har fået. Personlig spejder jeg altid i skolehistoriske arbejder efter oplysninger om selve undervisningen og pædagogikken i skolestuen. I Nørres sammenhæng kan der naturligvis kun blive tale om forholdsvis sporadiske om end værdifulde oplysninger. Det undrer mig, at afviklingen af den indbyrdes undervisning ikke har sat sig spor i kildematerialet, der var interessante i en ad-

ministrationsmæssig sammenhæng. Indførelsen af metoden er godt behandlet i disputatsen, men dér slutter historien med, at vejen ved slutningen af bogens periode var banet for en større offentlig debat. Så brat døde den indbyrdes undervisning dog vist ikke i praksis med Frederik VI.

Forfatteren begynder ikke sin afhandling med opstillingen af en tese, der skal bevises eller afkræftes, men med det videnskabeligt lige så værdifulde og rimelige: at stille en række spørgsmål. Afhandlingens periode er afgrænset af ikrafttrædelsen i 1842 af anordningen, der indførte sognekommunerne, og skoleloven af 1899. Bogens hovedformål er at belyse magtkampen mellem på den ene side den kirkelige indflydelse og den statslige styring og på den anden side de nye kommuner, og herunder at undersøge hvilken betydning grundlovens løfte om en udvidelse af det kommunale selvstyre fik for skolen, og hvilke konsekvenser dens religionsfrihedsparagraf fik for det gejstlige tilsyn med skolen. Et omdrejningspunkt er den nye kommunallov af 1867. I forbindelse med den spørges der, hvorfor præsterne bevarede tilsynet med skolen, når de helt måtte overlade fattigvæsenet til kommunerne. Hvorfor holdt dette tilsyn sig i Danmark i modsætning til mange andre lande så længe som til 1933 og 1949. Det antydes her allerede i indledningen, at staten ikke kunne acceptere at miste hånd i hanke med skolevæsenet.

I indledningen redegør forfatteren, der er arkivar på Landsarkivet i København, for billedligt for sine kilder og for valget af lokalområdet, der er det samme som i disputatsen, nemlig Hornum-Fleskum herred i Himmerland. Det fremgår af bogen, at de mange kilder er brugt uhyre flittigt. Fortegnelsen af kilder og litteratur bagest i bogen er imponerende. Forfatteren går meget systematisk til værks i sin eftersøgning. En lang række tidsskrifter og aviser er gennemgået systematisk, og det samme gælder sikkert bogfortegnelserne. Rigsarkivet, Folketings Bibliotek og Arkiv, Det Kongelige

Biblioteks Håndskriftsamling, landsarkiverne (især det nørrejske), kommunernes arkiver, præstegårdsarkiver, skolearkiver, en lang række lokalhistoriske arkiver og Det Danske Baptistsamfunds Arkiv er undersøgt. Desuden er der fundet en del materiale hos private.

Bogens 1. del handler om lovgivningsinitiativer og debatten om dem i perioden 1848 til 1899. Tilsynet med og styrelsen af folkeskolen var før 1933 ligesom efter 1989 delvis bestemt i de almindelige love om folkeskolen. Derfor behandler forfatteren her ikke blot lovgivningen om kommunestyret og skolekommissionerne, men også selve lovene om folkeskolen. I forbindelse med skolestyret var 1899-loven ikke skelsættende. Den handlede mest om undervisningen og om lærernes lønninger, dog også om lærernes kaldelse. På disse områder var loven skelsættende; da der gik en hel tredjedel af det nye århundrede, inden styrelsesreglerne ændredes, er århundredskiftet en rimelig afslutning på undersøgelsens periode.

Den grundige redegørelse for lovgivningen og debatten på landsplan, hvori også folk fra Hornum-Fleskum herred deltog, er en vigtig forudsætning for den lokale eller rettere regionale undersøgelse. Denne rummer naturligvis en mængde lokalhistorisk stof, derunder lærerlister, præstelister og lister over sognerådsformænd. Men formålet er ikke lokalhistorisk. Det er rigshistorisk på samme måde som i Gunhild Nissens og Bodil K. Hansens bøger. Disse værker har ikke en samlet redegørelse for lovgivning og debat på landsplan, der svarer til nærværende bogs 1. del, som er på 111 sider. Det havde Nørres disputats heller ikke. Afsnittet i Nørres nye bog ser jeg som en meget stor vinding.

Bogens store 2. del (281 sider) handler om skoleforvaltningen i praksis. Forfatteren har i disputatsen givet udførlige begrundelser for valget af netop Hornum-Fleskum herred og anført overvejelser om områdets repræsentativitet, ligesom han har begrundet valget af et bestemt område i en længere periode. Disse valg kan vist ikke anfægtes. Forfatterens flid og hans overlegne kendskab til kilderne gør, at han er i stand til at anføre en mængde eksempler fra andre steder i landet.

Erik Nørr forfølger ihærdigt de svar, ma-

terialet kan give på hans spørgsmål. I seks kapitler behandles de politiske, folkelige og religiøse forhold i herredet samt præsternes, provsternes og biskoppernes forhold til 1) skoleforvaltningens strukturer, 2) skolevæsenets økonomi og ydre forhold, 3) lærernes ansættelse og embedsforhold, 4) tilsyn med undervisningen og 5) udvælgelse og anskaffelse af skolebøger og undervisningsmateriale.

Den systematiske undersøgelse af den lokale skoleforvaltning er indskrænket til at omfatte årene 1868-80, da den ellers ville sprænge alle rammer. Valget af perioden mellem kommunalreformen 1867 og provisorietid og visnepolitik er velbegrundet.

De mange siders lokale historie er spændende læsning også for den, der ikke bor i området, netop fordi forfatteren hele tiden har de rigshistoriske briller på. Lovgivning og statsadministration er et vigtigt grundlag for det liv, der leves lokalt, og naturligvis omvendt. Der fortælles mange gode historier. Det kunne være fristende at underholde med nogle af dem, men det er stedet ikke til. Forfatteren fortæller nu heller ikke historier for at underholde, men for at belyse, og han holder sig til sit emne. Man kan ikke lade være med at tænke på, hvor mange gode historier den disciplinerede forsker har ladet ligge, fordi de ikke belyste hans emne.

Mange sider af skolen i anden halvdel af 1800-tallet bliver belyst i Nørres beretning fra Himmerland. Meget kendes også fra første halvdel af dette århundrede. Forfatteren når ikke til opsigtsvækkende konklusioner. Det har han nok heller ikke selv ventet. Men sammenfatningen klargør udviklingen i perioden. Der skete ikke nogen revolution af skolestyret, kun en langsom evolution. Skolestyret var et kompliceret samspil mellem mange kræfter. Det kommunale selvstyre og befolkningens indflydelse banede sig vej ind i skolestyret, uden at staten og kirken derved blev trængt ud.

Bogen vil sikkert øge mange læsers forståelse af, hvor tæt kirken var forbundet med staten, – i hvor høj grad dens embedsmænd var statens embedsmænd. Ligeledes kan bogen øge forståelsen af, i hvor høj grad skolen var en del af kirken, i hvor høj grad lærerne blev opfattet og opfattede sig selv som kirkens mindste tjenere. Almueskolen var ikke

i forrige århundrede en institution ved siden af statskirken eller folkekirken, sådan som folkeskolen blev det i dette århundrede. Man tror næsten, at udtrykket »Skolelærere i Folkekirken« er en trykfejl, til man gør sig klart, at sådan tænkte man dengang.

Hvad man ofte bliver overrasket over, når man beskæftiger sig med forrige århundrede, er den respekt og hensyntagen, man som oftest viste over for hinanden. Det kan godt imponere, at man opbyggede et system, hvor der skulle tages hensyn til så mange parters mening. Lærerne rangerede lavere, end de har gjort i dette århundrede – måske med undtagelse af de allersneste år. Men man får indtryk af, at de trods den sociale forskel i ret høj grad følte sig repræsenteret i skolestyret af deres tilsynsmænd, præsterne. Disse var også deres højere rangerende kolleger som lærere i folkekirken. Sognepræsten i Helsingør mødte således som udpeget lærerrepræsentant til skolemødet i København i 1851, hvor han udtrykte tilfredshed med det gejstlige tilsyn.

Kort sagt er der her tale om gedigen skolehistorie, selv om tilgangen egentlig er administrationshistorisk, eller om man vil kirkehistorisk. Bogen er med Ingrid Markusens udtryk i anmeldelsen af Erik Nørres disputats i årbogen fra 1981 en virkelig tungvægt. Formelt er Erik Nørres store produktion af bøger altid i topklasse. Noteapparat, kildehenvisninger, registre osv. kan ingen vist sætte en finger på. Denne bog har dog »kun« 1421 noter mod disputatsens 1861! Til gengæld har nærværende bog et sagregister, hvad disputatsen ikke havde. Et sådant er vanskeligt at lave til en bog af denne art, men det er en stor fordel for læseren – eller brugeren. Man må være mere end tilfreds, men jeg savner dog som i mange andre bøger en liste over relevante love, cirkulærer og eventuelt trykte ministerielle skrivelser. Men de kan naturligvis uddrages af noterne. Som altid hos forfatteren er antallet af trykfejl meget lille.

Når anmelderen ingen virkelige fejl kan påvise ved afhandlingen, kan det naturligvis skyldes hans begrænsninger, men jeg vil dog tillade mig at tro, at det i højere grad skyldes forfatterens utrolige flid og grundighed med hensyn til såvel planlægning som udførelse. En meget lille og ubetydelig fejl skal jeg dog

påpege. Min morfar, J. S. Deichmann Branth, var ikke brodersøn, men søstersøn til R. S. Deichmann. Men det ved Nørr alt om fra tidligere arbejder, så det er en ren tankeforskel.

Som antydnet har de allersneste år ikke været opløftende for folkeskolens lærere. Vi har sammen med den folkeskole, vi tjener, oplevet en deprimerende nedtur, som vil få uoverskuelige følger for fremtiden og den kommende generation. Jeg kan ikke lade være med at sige, at så gedigen forskning i folkeskolens historie for mig at se er det mest håbefulde, der kan forekomme netop nu. At kende skolens rødder er en nødvendig forudsætning for at bestemme dens rolle i nye tider.

Lejlf Degnbol

Erik Nørr: Skolen, præsten og kommunen. Kampen om skolen på landet 1842-1899.

Jurist- og økonomiforbundets forlag 1994. 563 s. 295 kr.

Da Erik Nørres disputats *Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841* fremkom i 1981 (Administrationshistoriske studier, nr. 4) blev det oplyst, at forfatteren arbejdede på en fortsættelse om præstens funktioner i skolevæsenet i sidste halvdel af det 19. århundrede. Resultatet af dette arbejde foreligger nu som *Skolen, præsten og kommunen. Kampen om skolen på landet 1842-1899*.

Som i den første bog bygger fremstillingen dels på kilder fra centraladministrationen, dels og ikke mindst på lokalt materiale fra Hornum-Fleskum herreder. Valget af lokalområde blev i disputatsen bl.a. begrundet med, at man herved kunne »undersøge, hvad ganske almindelige præster på landet måtte foretage sig ved siden af deres egentlige gejstlige embede«. Det er godt nok, og det er måske ikke nødvendigt at understrege den endnu i dag indlysende kendsgerning, at der på mangfoldige områder er så store forskelle fra egn til egn, at man skal være mere end varsom med at generalisere ud fra et bestemt områdes forhold. Det mønster, der tegner sig i det nordøstlige Himmerland, kan meget vel udvise andre træk, end

man ville have fundet i Svendborg amt eller på Vestsjælland.

Dette skal ikke opfattes som en kritik af Erik Nørres fremgangsmåde. Ved at fokusere på et veldefineret område har han fået mulighed for at gå i dybden og fremdrage mange interessante og illustrerende enkeltheder. Det bør imidlertid ses som udtryk for et ønske om, at andre vil gøre et tilsvarende arbejde med f.eks. et fynsk provsti eller i hvert fald et område i østifterne, hvor skolereformerne gik i gang før 1814, eventuelt med udgangspunkt i det provisoriske reglement fra 1806. Det kan tænkes, at østifternes skoleforhold nød godt af, at reformerne begyndte tidligere, altså før statsbankerot og landbrugskrise. I det omfang skoleloven af 1814 betød stigende udgifter til skolevæsenet – og det gjaldt nok først og fremmest i Jylland, mens nye skoleregulativer i sogne på øerne havde foregrebet dette – måtte det føles særlig tyngende i en økonomisk nedgangstid – som tilmed var mest markant i visse dele af Jylland. Jeg vender tilbage til de økonomiske aspekter i slutningen af artiklen.

Den tidsmæssige afgrænsning gives naturligt af landkommunalloven, der trådte i kraft 1.1.1842, hvorved sogneforstanderskabene kom til verden. Sluttidspunktet – 1899 – er mindre skelsættende, men den skolelov, som det da lykkedes at få gennemført, pegede dog på en række punkter frem mod en ny tid.

Sammen med disputatsen beskriver bogen altså hele 1800-tallet – en lang periode med væsentlige forandringer inden for næsten alle områder af det danske samfund – og Nørr fremlægger en mængde værdifuldt materiale til inspiration for andre og som grundlag for nærmere analyse og syntese. Bøgerne er ikke altfor letlæste, ikke fordi Nørr ikke skriver godt, men fordi de mange enkeltheder og lokale henvisninger gør materialet svært overskueligt for den, der ikke har det detaljerede lokalkendskab, som Nørr har fået gennem de mange års arbejde. Ikke desto mindre er de overmåde inspirerende, både til tilslutning og til opstilling af nye spørgsmål.

I den nye bog har Nørr f.eks. givet sin sammenfatning titlen *Skolen mellem kirke-styre og folkestyre*. Det er en nærliggende formulering, men alligevel en forenkling.

Gejstlighedens tilsyn med skolen i begyndelsen af 1800-tallet skete på statens vegne. Stat og kirke var i den grad vævet sammen, at man kun i begrænset omfang oplevede et skel, endsige en modsætning. Det ændredes først ved enevældens afskaffelse i 1848-49, da man i nogle klerikale kredse så en chance for at få en selvstændig af staten uafhængig kirke. Indtil da var det for mig at se klart, at det gejstlige tilsyn kunne opfattes som den lokale embedsmands kontrol med, at kongens bud om skolen blev efterfulgt. Og hvad med folkestyret? Almindelig valgret til de kommunale råd blev først gennemført ved valgene i 1909. Indtil da var der ikke kommunalt folkestyre, men et gårdmandsstyre, der sine steder havde et meget tydeligt klassepræg – hvad Nørr giver talende eksempler på. Forøvrigt ville jeg gerne vide noget om det omfang, hvori befolkningen blev hørt forud for indførelsen af det formaliserede kommunestyre. Visitatsberetninger og andet lokalt materiale tyder på, at man i hvert fald nogle steder drøftede nye ordninger med »de forsamlede fædre« allerede i 1700-tallet.

Det er almindelig viden, at skolen er et barn af kirken. Det gælder både latinskolerne og de almueskoler, der i 1739 fulgte efter konfirmationsforordningen. Dette forhold medførte i sig selv, at gejstligheden både måtte føle ansvar for skolevæsenet – hvad der satte sig spor i kyndige og engagerede bøger og artikler om skolespørgsmål – og en vis fornærmethed over, at man i stadig stigende grad syntes at ville tage skolen bort fra kirken. Det kan ikke være blevet mindre af, at folkeskolens mål – den kristelige opdragelse – der klart nok prægede de tidlige skolelove, ikke blev krævet ændret. 1814-loven eksisterede som bekendt til 1937.

Degnen var kirkelig funktionær, men efter 1814 blev der ikke ansat nye degne. Nogle af skolelærerne var ganske vist også kirkesangere, men deres stilling i forhold til kirken var alligevel svækket. Dertil kom – og det var måske det vigtigste – at skolelærerne udviklede sig til en stand. I stigende grad havde de seminarieuddannelse, de søgte sammen over sognegrænserne, og da århundredet gik mod sin slutning, var de blevet organiserede i en meget indflydelsesrig forening. De blev på mange måder et nyt element i sognene og måtte til en vis grad føle

sig som klemte fra to sider – »ovenfra« fra præst og provst, »nedenfra« fra bønderne.

Det er modsætningen mellem lærere og præster, der hidtil har fået mest opmærksomhed, og sådan er det egentlig også i Nørres bøger. Det beror allerede på kildematerialet. I det møder man ofte selvbevidste, for ikke at sige selvhævdende og krakilske, selvovervurderende lærere – og reaktionære, nedladende, krakilske præster. Mødtes to af disse typer, måtte det slå gnister, og provst og biskop kunne komme på et besværligt arbejde. Var fejlen kun på den ene side, blev resultatet undertiden tragisk.

Men det er et spørgsmål, om konflikterne ikke overvurderes i det samlede billede. Nogle steder var der et godt, ja, hjerteligt forhold mellem lærere og præster. For at tage et eksempel, som selvfølgelig ikke skal udgives for at have almen betydning. Da provsten over Langeland, Christen Pram Gad, i 1839 blev udnævnt til præst ved Roskilde domkirke, skrev han et afskedsbrev til skolelærerne på Tåsinge, Strynø og Drejø, hvori han talte om »Erindringer, som stedse ville være mig dyrebare, og til disse regner jeg med Føje den Kreds af duelige og nidkjære Ungdomslærere, jeg deri lærte at kende. Stor er tilvisse den Nytte for Kirke og Stat, som den værdige Skolelærer stifter, men hans Kald er ofte møjefuldt og hans udvortes Løn i Almindelighed ringe. Held derfor over de Ædle i denne Stand, som dog blive tro i deres Gjerning, røgte den med Lyst, med Kjærlighed til de Unge, med Bøn og Tillid til Gud, med Tilfredshed med deres beskikkede Deel, og saaledes søger Lønnen meere forinden end foruden. Af saadanne Lærere har Gud forundt mig at kjende ikke Faae....« Lærerne på Taasinge svarede med at udtrykke deres »Erkjendtlighed og Tak for Deres Overbærenhed med vore Ufuldkommenheder, Deres os skænkede Agtelse, der saa særdeles har opmuntret og styrket enhver af os i vort møjefulde Kald...« (Efter afskrift i embedsbogen for skolelæreren på Strynø).

Provst Gad beklagede også, at han ikke havde kunnet gøre mere for at forbedre skolelærernes vilkår, og dette fører over til det efter min mening vigtigste problem i 1800-tallets landsbyskole: lærernes ringe kår og den lokale befolknings uvilje mod at forbed-

re den. Man har i almindelighed nedtonet det forhold, at bønderne var nærige i forhold til skolen. Det gjaldt bygningsforholdene, som det mange steder holdt hårdt at få bragt op på den af staten krævede standard. Provster og biskopper havde deres besvær med at få banket sogneforstanderskaber og skolekommissioner på plads. Det gjaldt hjælpemidler til undervisningen, som det var svært at få bevilget, jf. en grundig rundskrivelse fra biskop Faber til de fynske sogneforstanderskaber i 1847, hvori der var både en udførlig (og kyndig!) pædagogisk anvisning og en i formen venlig påmindelse om, at det var forstanderskabets pligt at sørge for, at børnene blev forsvarligt undervist. Og så gjaldt det altså ydelserne til skolelærerne selv.

Hertil kom forsømmelsesproblemet. Det er åbenbart, at det tog lang tid, før bønderne accepterede, at skolegangen skulle gå forud for børnenes arbejdsforpligtelser, og dette gjaldt i særlig grad for tjenestedrenge og -piger. Man betalte hellere mulkt – som man imidlertid mange steder var mere end forsigtig med at pålægge af hensyn til den lokale stemning. At skolen virkelig skulle være for alle børn, kunne præster og lærere være enige om, men bønder og andre arbejdsgivere så anderledes på sagen. (Og så har Nørre et sikkert ikke utypisk eksempel på en gårdmand, der raser over, at hans søn er sat som nr. 2 i klassen – efter en husmandssøn. Det var næppe kun et 1800-tals fænomen. Jeg har omkring 1960 haft højskoleelever fra Nordjylland, der fortalte, hvordan de som husmands- og landarbejderbørn var blevet ignoreret i folkeskolen – sat ned bag i klassen, hvor læreren aldrig beskæftigede sig med dem).

Folkeskolen blev indført ovenfra, og mange følte sikkert, at dette var et urimeligt indgreb, men hertil kom – må man for retfærdighedens skyld tilføje – at der fulgte økonomiske byrder med, og at en bondestand, der var midt i den vanskelige overgang fra naturaløkonomi til pengeøkonomi og desuden havde problemer i forbindelse med udskiftning og udflytning, hvortil kom den store landbrugskrise fra 1818, der fulgtes af en række andre kriser gennem det meste af århundredet, følte sig tvungen til at være påholdende. Skolelæreren fik nok efterhånden en vis lokal anseelse – ikke

mindst hvor han gik ind i venstrepolitik – men det var alligevel stadig en anstødssten, at han havde sin sikre (og som man mente gode) indkomst på bøndernes bekostning.

Det ville være godt at få en bog, der belyste disse politiske og sociologisk-økonomiske problemer på en mere grundig måde end hidtil. Nørres materiale indeholder meget, der kan bruges hertil, og hvis det kan blive suppleret med andet fra andre dele af landet, vil det være så meget bedre.

Op til sidst et uforskammet spørgsmål: Var det landsbylærernes alliance med gårdmændene i partiet Venstre, der gjorde gårdmændenes nærighed over for skolen og uvilje mod skolen for alle til noget, man ikke talte om?

Poul Dam

Aage Nørfelt: Usporlige veje. Erindringer.
Odense Universitetsforlag 1993. 334 s.
Pris: 250 kr.

Groft sagt kan der være tale om to forskellige typer inden for memoirelitteraturen: 1. En fremstilling omkring faglige forhold af et rent embedsmæssigt hændelsesforløb. Privatlivet holdes udenfor. 2. En personlig selvbiografi med bevidst blanding af privatliv og embedsforhold. Nørfelts erindringer tilhører den sidste kategori. Hans store bog omspænder hans liv fra den tidligste barndom frem til hans afsked som skoledirektør. Men hvilken rigdom af forskelligartede hændelser beskrives ikke på disse blade! Nørfelt fortæller levende og fængslende om sit liv, som han gang på gang giver udtryk for undren og taknemmelighed over under overskriften »Usporlige veje«. Denne titel angiver det perspektiv, hvorunder han betragter sit livs bane fra først til sidst. Den er hentet fra Paulus' Romerbrev kapitel 11, vers 33 (ikke vers 6, som fejlagtigt angivet i det foranstillede motto).

Bogen er forsynet med en række fotos, omkring 26 i tallet. Det første er et betagende billede af en lille, lidt sørgmodig og fortabt treårig børnehjemsdreng fra ca. 1908 med dybtliggende øjne. Nederst i billedet ses konturerne af en større hånd, der holder drengens venstre hånd i sin, et tegn på bogens grundlæggende livsforståelse: Hvad der for en udvortes betragtning kunne se ud

som blind skæbne eller rene tilfældigheder er for troen Guds nådige og gode forsyn. Det sidste billede i bogen viser os en glædesstrålende 85-årig pensionist i 1990, siddende foran sine fire voksne børn. To helt forskellige billeder af samme person, som nu foran sit livs afslutning aflægger en livsbekræftende og glad beretning om et eventyrligt liv, fyldt af overraskende, uventede og uforudsete hændelser, sammenfattet i forordet i et herligt vers af den norske digterpræst Petter Dass:

Se, skal jeg alt fortælle
fra mine ungdomsår,
hvad skæbne og tilfælde
mig da for hånden var,
jeg kan dog andet ej
end i forundring falde
ved Guds husholdnings vej.

Det lader sig ikke gøre her at omtale de mange stationer på forfatterens brogede livsvej fra fødslen som »uægte barn« og opvækst i børnehjem, landsbydreng i Østjylland, ungdomsår i København, løjtnantskole og kærlighedskvaler frem til forlovelse og eksamenslæsning, lærer i Gentofte, skoleinspektør i Roskilde, engagement i modstandskampen, forstander på Frederiksberg seminarium og til sidst skoledirektør på Frederiksberg.

Nørfelt er en glimrende, farverig skribent. Han bekender, at han lider af skrivekløe og aldrig var en ordkarrig natur. Fra sine drengeår i landsbyskolen var han forundret over det talte og skrevne ord. Hans »fascination af ordets mysterium« virker smittende selv på en mulig vrangvillig læser og river den velvillige med. Ikke mindst skildringen af hans barndom og ungdomsoplevelser virker stærkt. Levende, fængslende og forbavsende åbenhjertigt røber han mange detaljer fra sit livsforløb, f.eks. om sine forelskelser og særlig udførligt om betagelsen af sin »Ulla med de violblå øjne«, som blev hans hustru og uundværlige hjælper. Åbent skriver han om sine bekymringer og sorger, nederlag og sejre, tvivl og tro. Han spiller virkelig sig selv ud og er hele vejen eksistentielt nærværende.

Ifølge sagens natur er en memoireforfatter midtpunkt i sin biografi uden derfor nødvendigvis at være selvoptaget. Nørfelt er ikke uden vidende om sit eget værd og minder i

så henseende lidt trods alle forskelle om sin gode kollega, seminarirektor Tage Kampmann, om hvem Nørfelt bemærker: »jeg vidste både, at han var meget dygtig, og at han selv var klar over det« (s. 238). Mange skikkelser og typer præsenteres for os, medvirkende som de var til at forme hans livsbane i med- og modspil.

Takket være sin ildhu, sit engagement og sin selvstændighed som lærer og pædagog øvede Nørfelt betydelig indflydelse i vor tids uddannelseshistorie. Det vil derfor være rimeligt at ofre et par sider i denne anmeldelse på en omtale af hans indsats i så henseende. Han har klart og åbent bekendt sig som kristen med en livsholdning og stillingtagen, der er relevant også i skolens sammenhæng. I kristendommen vandt han frihed og selvstændighed i forhold til tidens forskellige strømninger og måtte derfor ofte komme i strid modvind i nogle pædagogers kreds.

Et kapitel bærer overskriften: »Religionslærer med liv og sjæl«. Gad vide, hvor mange folkeskolelærere der i dag kunne eller ville tillægge sig en sådan titel? Tidligt opdagede han som ung lærer, at faget trængte til fornyelse. Balslevs katekismus og de gængse knastørre bibelhistorier, der knirkede af stivhed med deres gengivelse af de bibelske tekster uden sproglig formidling for børnene måtte erstattes af nyt materiale, præget af ny sproglig, teologisk og begrebsmæssig gennemarbejdelse. Tyngdepunktet i undervisningen måtte flyttes fra det moraliserende til det forkyndende ud fra det standpunkt, som Nørfelt bevidst indtog og fastholdt, at skolens kristendomsundervisning er børnenes dåbsundervisning. Derfor gik han også til felts mod en såkaldt »objektiv«, neutral religionsundervisning. Læreren kan ikke formidle indlæring af et fagligt stof uden personligt engagement. Undervisning og opdragelse må udgøre en uadskillelig helhed.

Tilskyndet af opfordringer gik Nørfelt så i gang med at udarbejde nyt materiale til brug i folkeskolens religionsundervisning. Mest bekendt fra hans hånd blev »Børnenes Bibelhistorie« fra 1958. Denne bog bidrog utvivlsomt i en årrække til at bringe liv i religionsundervisningen i adskillige skoler landet rundt. Den var en bedrift, men blev øjeblikkelig angrebet dels fra gammeldags ortodokse læreres side, dels senere af teolo-

ger, der fandt, at Nørfelt ikke gik vidt nok i bibelkritisk behandling af de nytestamentlige tekster. Efter 13 års anvendelse afgik den, som Nørfelt lidt vemodigt konstaterer, en blid og ubemærket død med bisættelse i dybeste stilhed! Børnenes bog blev ledsaget af en »Læreren Bog« med indførelse i det valgte bibelsyn og med fortolkning af udvalgte bibelske fortællinger. Tiden måtte være »inde til at frigøre folkeskolelærere fra verbalinspirationens trællekår« (s. 279).

Kristendom skulle ifølge Nørfelt ikke bare være et lille, mere eller mindre tålt, hjørne i folkeskolen. Den kristne kulturarv skulle være hele skolens grundlag. Ud fra denne grundholdning engagerede Nørfelt sig i debatten om almene pædagogiske retningslinier, som de bl.a. fik udtryk i hans lille skrift: »Opdragelsens gyldne middevej« (1956). Al pædagogik må være en balancegang mellem to yderpunkter: en gammeldags autoritær kadaver-disciplin og modernes frihedsideer, som de f.eks. blev ført frem i kredsen af »Unge pædagoger«, der byggede på et biologisk ateistisk menneskesyn.

Nørfelt afsluttede sit virke i folkeskolens tjeneste som skoledirektør i Frederiksberg kommune. De forudgående livsafsnit oplevede han som spændende, lykkelige, rige. Men i direktørstolen kom han ikke til at befinde sig særlig vel. Toneangivende grupper forholdt sig reserveret til ham. Hans popularitet havde nu ringe kår. Nye unge høj-røstede kraftpædagoger med kulturradikal baggrund gjorde ham livet surt. Alt hvad der havde fært af kristentro var nu bandlyst.

Hans syn rimede sig ikke med bjergets, men danse efter lærernes pibe ville han ikke. Han måtte konstatere, at han ikke var persona grata i bladet »Folkeskolen«. Dertil kom, at han med den overhåndtagende demokratisering førtes ind i en stadig tiltagende mødevirksomhed. »Det varede ikke længe, før jeg fik fast plads for bordenden i et utal af møder med alverdens fraktioner inden for skolevæsenets omfattende personale: skoleinspektører, viceskoleinspektører, fagkonsulenter, skolebetjente, rengøringspersonale, skolelæger, tandlæger, sundhedsplejersker, klinikassistenter osv. Alle havde en mening om alt. Alle mente at skulle rådspørges i demokratets hellige (og overdrevne!) navn«

(s. 314 f.). Det kunne nær være gået ham som en af hans forgængere udtrykte det: »Af møde han døde«. Men det omtalte møderi med en masse tidsspilde, snak og tomgang bevirkede, at Nørfelt allerede som 65-årig tog sin afsked og det i »dybeste stilhed« uden skåltaler af nogen art.

Om sin langvarige pensionisttid skriver han kun ganske kort. Den hører privatlivet til. En længere beskrivelse er lagt i bordskuffen.

Skal jeg sammenfatte min karakteristik og vurdering af Nørfelts erindringsværk, vil jeg gøre det således: Bogen er en velskrevet, fængslende, åbenhjertig selvbiografi. Forfatteren præsenterer sig i en klar profil. Han er ikke ude på at fremhæve, hvor herlig vidt han har bragt det. Tværtimod er den røde tråd i bogen bestemt af den livsforståelse, at livet er skænket som ufortjent gave. Han bekender sig som kristen og tager derudfra modigt og åbent stilling til tidens pædagogiske grundproblemer. Med styrke fremhæver han kristendomsundervisningens stilling og betydning i skolen.

Bogen indeholder et omfattende persongalleri med beskrivelse af indflydelsesrige skikkelser i den danske folkeskole og i seminarieverdenen.

Den er følgelig også at betragte som et historisk kildeskrift af værdi for dansk skolehistorie. Alt i alt kan den betragtes som en interessant »apologia pro vita sua«.

Skal bogen vederfares retfærdighed, vil den blive læst med interesse af mange, især af folk, der har deres virke i den danske skole.

E. Thestrup Pedersen

K.E. Bugge: Vi har stadig Rel'gion.

Materialecentralen/Religionspædagogisk Center, 1994.

Pris: 125 kr.

I anledning af Religionslærerforeningens 75 års-jubilæum blev fagets historie kyndigt beskrevet af professor, dr.theol. K.E. Bugge i bogen »Vi har rel'gion«. Denne bog er en fortsættelse og ajourføring af den første og ligesom den velskrevet og veldokumenteret.

Titlen, som dels er nøgternt konstaterende og dels kan rumme et moment af overraskelse i sig, er et fund. Forfatteren medgiver selv i sine afsluttende bemærkninger, at det ikke

er nogen selvfølge med religionsundervisning i skolen. Det er en politisk beslutning, der som baggrund hos den enkelte borger har en ureflekteret, men stærk fornemmelse af, at noget væsentligt ville gå tabt, dersom kristendomskundskab/religion fjernedes fra skolens fagrække. Hans svar på, hvad dette »væsentlige« så består i, er klogt og rammen. Som regel har man tilstræbt en almenyldig formulering, der gælder til alle tider og under alle forhold. Bugge overvejer for en gangs skyld spørgsmålet i det korte perspektiv: Hvad var fagets centrale opgave netop i årene 1975-93? Ud fra tidens religiøsitet som en »radar-religiøsitet«, egocentriciteten og den fundamentale rastløshed udledes den væsentlige opgave i perioden: at bidrage til at holde os i live som folk og som ansvarlige enkeltpersoner.

Stoffet er disponeret fuldstændig på samme måde som i »Vi har rel'gion«, sådan at de to bøger kan læses som én samlet redegørelse, dog med graden af historisk distance til forskel.

Der indledes med et portræt af perioden, som i korthed peger på flere centrale områder. Derefter beskrives de administrative rammer ud fra love og cirkulærer m.v. både for folkeskolen, gymnasiet og HF. Herefter beskrives skolens hverdag i et større afsnit, de vigtigere lærebøger, lærernes uddannelse på seminarier og universiteter samt lærernes faglige foreninger.

Bogen slutes med et afsnit om debat i faget inden forfatterens afsluttende bemærkninger. Den fremstår som en kyndig og vidende indføring i dette fag, der har fået Erik Sigsgaard til sandt at bemærke, at kristendomsundervisningen diskuterer man altid dobbelt så meget som alle andre fag tilsammen.

I den behandlede periode har bestemmelserne om elevernes fritagelse for faget klart været i søgelyset. I forlængelse heraf har forfatteren da også fundet det nødvendigt at behandle disse ret udførligt. Også dette afsnit er forbilledligt klart. Det understreges, at den generelle fritagelse, der blev indført med loven af 1975 er et unikt dansk fænomen. Bestemmelserne er fortsat omstridte, ikke blot fordi de har givet anledning til misbrug med deraf følgende administrative opstrammingsdirektiver, men af principielle og

pædagogiske grunde. Bugge informerer sagligt og objektivt. Så sagligt, at hans egen opfattelse selvsagt ikke kan komme til orde. Det er en skam. I et interview med Bugge ved Peter Green Sørensen i »Religionslæreren«, nr. 6, 1992, konkluderer han ud fra et indgående arbejde med menneskerettighederne, at det synspunkt, at forældreretten for religiøse mindretal også indebærer en ret til at få deres børn fritaget for religionsundervisning »er et meget stærkt og elementært synspunkt, som er mere tungtvejende end eventuelle professionelle synspunkter.«

Daværende undervisningsminister Bertel Haarders syn er det samme, omend med en noget anden begrundelse. I en samtale med Bertel Haarder den 9. juni 1993 ved Poul Dam og Vagn Skovgaard-Petersen i Uddannelseshistorie 1993 understreger han, at denne ligger i et hensyn til de kristne – fordi der er forskellige kristendomsopfattelser. »Tænk på al den ballade, hvis kristne forældre af én observans skulle have deres børn undervist ud fra en anden forståelse af kristendommen.«

Et andet område er undervisningens indhold, som er behandlet i afsnittet om skolens hverdag. Bertel Haarder tog som bekendt initiativ til revision af de foreliggende undervisningsvejledninger for folkeskolen. Det er absolut bekymrende, at Bugge korrekt må konkludere, at den ændrede vejledning fra 1989 har nedtonet den historisk-kristne tilgang til arbejdet med de bibelske beretninger. Den tilgang er som en af forståelsesnøglerne fortsat uomgængelig nødvendig. I stedet prioriteres fortællingen endog meget højt. I 1976-læseplanen forekommer udtrykket »fortælling« kun to gange. I 1989-læseplanen optræder fortællingen ialt sytten gange. Med virkelig respekt for Kold og det levende ord savnes en dybtgående kritisk analyse af alle de farer og faldgruber, som »fortællingen« rummer.

Endelig bør det nævnes, at begrebet »møde« i 1989-læseplanen nu spiller en ganske anderledes fremtrædende rolle end tidligere. Det bemærkes at kulturmødeproblematikken for alvor er trådt ind i interessefeltet. Og godt det samme! Men det har medført en frygt for fagets udvikling i retning af et »religiøst supermarked«, så daværende biskop Helge Skov kunne frygte, at

børnene blev opdraget til »religiøse sprællemænd og sprællekoner«. Man må håbe, at religionslærerforeningen må få held og styrke til at fastholde sit afbalancerede synspunkt, for selvfølgelig hverken kan eller skal undervisningen fornægte vores paradokse pluralistiske samfund.

Bogen er virkelig god at få forstand af. Den er som et persisk tæppe, hvor fagets udvikling i detaljer i årene 1975-93 er vævet sammen til et mønster. Og med den i tæppekunst traditionsrige ene fejl: det var i efteråret 1986 – og ikke i efteråret 1987 – at det blev besluttet, at læseplanen for faget kristendomskundskab skulle revideres.

Bugges fremstilling vil givet blive anvendt de kommende år af fagets lærere og alle, der er interesserede i dette fascinerende fag. Den bør absolut vinde indpas på seminarierne. I 1979 udkom udover »Vi har rel'gion« også et teksthæfte: »Dansk kristendomsundervisning 1900-1975« (NNF 1979). »Vi har stadig rel'gion« afsluttes med en række fortræffeligt valgte tekster fra perioden, hvilket er en tydelig ekstra kvalitet for de studerendes forståelse og indsigt. Den er iøvrigt også god at få forstand af for politikerne, sådan at de »på baggrund af en historisk indsigt kan tage en pejling af fremtidens religionsundervisning.«

Og forhåbentlig kommer der så om en årrække i fortsættelse heraf en tredje bog med titlen »Vi har jo rel'gion«.

J.E. Biering-Sørensen

På skriftens vilkår. Et bidrag til modersmålsfagets historie. Af Torill Steinfeld.
Landslaget for norskundervisning (LNU)
J.W. Cappelens Forlag A.S., Oslo 1986. 234 s.

En anmeldelse af en bog, der er 8 år gammel, må have en speciel begrundelse. Det er også tilfældet med denne bog. Bogen og et endnu utrykt manuskript om den norske højere skoles litteraturundervisning i 1800-tallet har i 1992 givet Torill Steinfeld en filosofisk doktorgrad ved Oslo universitet. Følgende anmeldelse er uddrag af min opposition.

»På skriftens vilkår« burde være langt mere kendt i Danmark end tilfældet er. Forfatteren skriver letlæst og medrivende, selv

om intensiteten og vidensmængden er stor. Hun skriver også ofte provokerende. At bogen handler om norske skoleforhold forhindrer ikke, at det meste af indholdet også belyser danske skoleforhold. Skoleregulativer og tekstmateriale har været fælles i størstedelen af perioden, og danske undervisnings-traditioner øvede indflydelse på norske skoleforhold længe efter adskillelsen i 1814.

»På skriftens vilkår« er inddelt i tre hovedkapitler: 1. »Tre piskeslag på de bare skuldre. Latinskolen og morsmålet i perioden fra reformasjon til ca. 1700«; 2. »Lærdommen under angreb. Reformbehov og reformplaner for det 18. århundredes latinskole«, samt 3. »I folkeoplysningens tjeneste. Om fremvæksten af almueskolens morsmålsundervisning.«

I de to første kapitler bygger TS på sit hovedfagspeciale fra 1983: Fra pisk til kultur-arv. I TSs tekstforståelse peger denne titel på to forskellige tekstbegreber – ikke bare det trykte ord, men også den uskrevne norm en tekst. Specialopgaven blev udformet i den periode i 1970'erne, hvor uddannelsesøkonomi og sociologi var et »must«, og hvor TS opdagede, at en skoletekst måtte forstås på baggrund af sin samfundsmæssige sammenhæng, en opdagelse som ikke kan være skolehistorikere fremmed!

Det er faghistorie TS beskæftiger sig med, faghistorien som en del af fagdidaktikken, der belyser fagenes hvad, hvorfor og hvordan. Hvilket indhold har et fag haft, hvilke forhold blev afgørende for stofudvælgelsen, og hvordan blev kundskaben formidlet?

I bogen følges to røde tråde, som TS selv udtrykker det: for det første forholdet mellem sprog, kundskab og tekst. Teksten står altså i centrum for analysen, men ikke bare den bogtrykte tekst. TS ønsker en bredere forståelse af sprogundervisningen, hvor den både indholder grammatik, retorik og logik-oplæring eller som det var tilfældet i slutningen af 1800-tallet anskuelsesundervisning. Den anden røde tråd drejer sig om forholdet mellem tale og skrift, mellem det trykte ord og oplæringen og plejen af mundtlig udtryksform. Fælles for begge forhold gælder det, at det er sprogstudiets retoriske og æstetiske aspekter, der har haft TSs interesse.

To af de tre afsnit i bogen behandler latin-

skolens undervisning, det tredje almueskolen. Den tidsramme som er lagt for studiet er meget forskellig for de to skoleformer. For latinskolen følges udviklingen fra reformationen til den nye skolelov i 1809, altså ca. 250 år, medens almueskolen kun følges nogle få intense årtier fra 1850 til 1889. Resultatet bliver da også en meget ujævn behandling af de to skoleformer, hvor man som læser i høj grad mangler et langsigtet perspektiv for vurdering af folkeskolens udvikling i den behandlede periode. Forfatterens egen forklaring på de udvalgte perioder er, at hun har ønsket at fremvise en kronologisk linje i den historiske udvikling: 1. Teologiens primat i sprogundervisningen, 2. Sprogfilosofiens gennembrud i 1700-tallet og 3. Socialøkonomiens fremtrængen i 1800-tallets midte.

Teoretisk set placerer TS sig i dag ikke i den uddannelseshistoriske eller den sociologiske forskning, men inden for det hun kalder den kundskabshistoriske forskning, hvor fagdidaktikken bliver et led i en mere omfattende kundskabsudforskning. TS søger her at skelne mellem, hvad der til forskellige tider har været opfattet som kundskaber, medens andet har været opfattet som ikke kundskaber, noget er blevet opfattet som sprog, medens andet er blevet opfattet som ikke sprog, noget er opfattet som litteratur, andet er opfattet som ikke litteratur etc. Dermed ønsker TS at vise, at der findes flere former for viden, og at man som forsker må gå uden for det interne perspektiv for at få forståelse af, hvad kundskab har betydet under forhold, som afviger fra dem vi kender i dag. Gør man dette, mener TS, ser man begrænsningen i mange af de vurderinger, der indgår i et fags karakteristik, fordi vurderingen er taget ud fra en nutidig forståelse af faget eller ud fra et fagsnævert perspektiv.

I bogens første kapitel belyser TS den norske elites uddannelse i en periode, hvor kirken og teologien var præmisleverandør for drøftelse og konklusioner inden for videnskab og skole. TS lægger en bred litteraturlæsning som grund for kapitlet med forfattere som Walter Ong, Jørgen Fafner og Jan Lindhardt. Derimod mangler flere væsentlige danske værker om latinskolen, f.eks. Chr. Jensens Ph.d. afhandling om latinskolens dannelse: »Latinundervisningens indhold og formål fra reformationen til ene-

vælden», 1982, og de nyeste monografier om danske katedralskoler som f.eks. Odense Katedralskoles historie 1283-1983 af bl.a. Anne Riising og Ellen Pedersen, 1984.

Den elitære uddannelse i både Danmark og Norge har altid haft stærkt mundtligt præg gennem latinskolens undervisning i retorik og dialektik. Visdom og from veltalenhed var efter reformationen målet for de vordende teologiske kandidater, idet latinskolen var en præsteskele ligesom universitetet var det. Latin var skolens hovedsprog også efter reformationen på grund af kirkens internationalisme. Sprogundervisningen blev efterhånden mere formalistisk, og det mundtlige præg blev svækket. Først i løbet af 1700-tallet fik det mundtlige en ny chance gennem modersmålets stærkere stilling, nu ikke mere ud fra et klassisk dannelsesideal, men gennem deklamatorisk oplæsning og samtaler ud fra nationale dansk-norske tekster.

Kapitlet indholder to fornyende og perspektivrige afsnit: den ramistiske reformpædagogik i 1600-tallet og hukommelseskunst contra udenadslære; begge skal ses på baggrund af modsætninger mellem humanisme og Lutherdom. I begge afsnit belyser TS spørgsmålet om, hvilken sans der til forskellige tider har været vurderet som den vigtigste – synet eller hørelsen.

Læseren indføres i den antikke retoriks høje vurdering af memoria – og memorias prioritering af synet, ikke bare ydre billeder, men også de indre billeder i ens forestillingsverden. Billedernes betydning genfindes f.eks. i ABC'ernes hane, og TSs giver en ny spændende fortolkning af hanen – Peters hane, der skal påminde børnene om, hvor vigtigt det er aldrig at glemme løftet til Jesus, så man ikke kommer til at svigte ham, men husker på sin børnelærdom. Fortolkningen forekommer indlysende rigtig. Desværre fremgår det ikke klart, om det er TSs egen eller en tanke, der er hentet ud af baggrundslitteraturen – det giver de sparsomme kildehenvisninger intet klart billede af.

Modsætningen til den antikke hukommelseskunst kom med kristendommens dyrkelse af udenadslære, blandt andet den franske filosof Ramé (Petrus Ramus), der var modstander af alle slags billeder, ydre som indre, og derimod udviklede en udenadslære på

grundlag af en skarp systematisering og klassificering af data bl.a. ved hjælp af typografisk opstilling på bogsider i skemaer og tabeller.

Ramisme er et forholdsvis ukendt fænomen inden for dansk kundskabshistorie. Ramismen, udviklet i løbet af 1500-tallet, var en art antiautoritær reformpædagogik, der fik indflydelse både inde for videnskabelig tænkning og inden for latinskoleundervisningen. Ramé modsatte sig den autoritetstro opfattelse af den aristoteliske logik, der beherskede tænkningen. Her over for satte Ramé den sokratiske spørgeform. Ramé udviklede en såkaldt naturlig logik, der havde som forudsætning, at et menneske tænker på sit modersmål. Det er i den sammenhæng, at Ramé bliver interessant for TS, idet han peger på vigtigheden af at opprioritere modersmålet i latinskolens undervisning som grundlag for opbyggelse af logisk tænkning hos eleverne.

TS ser spor af ramismens indflydelse i de følgende århundreders formalistiske sprogtræning, i opprioriteringen af modersmålet, i troen på den sokratiske spørgemetode og dens satsning på en udenadslære, der benyttede sig af typografiske opsætninger i form af skemaer og tabeller, samt i troen på fornuft og nytte i indlæringen. Det spor, som TS her har peget på, er særdeles interessant, men burde have ført til en langt større interesse for oplysningstidens pædagogik end tilfældet er, dens syn på sprogets rolle og på tankens udvikling samt konsekvenserne for synet på læsning og læsebøger.

Det tredje tema i bogen belyser fremvæksten af almueskolens modersmålsundervisning 1850-1889. Kapitlet har overskriften: I folkeoplysningens tjeneste.

Den norske almuekultur var endnu midt i 1800-tallet overvejende en mundtlig kultur, skriver TS, bygget op omkring kirkens opdragelse og læseindlæring af befolkningen. Omgangen med skriftsproget var begrænset både socialt og regionalt. Først efter en ny skoleforordning i 1860 skiftede skolens læseundervisning karakter i retning af en skriftlig læsekultur på grundlag af de encyklopædiske læsebøger. Disse gav informationer, de skulle ikke som religiøse tekster fra den mundtlige læsekultur læses højt, siges efter og lægges på mindet ord for ord. I

stedet for blev forstanden trænet i forstandsøvelser, og i anskuelsesundervisning blev eleverne øvet i at strukturere deres sprog og udtrykke sig sprogligt korrekt – på skriftens vilkår.

Da almueskolen i 1889 blev strukturelt forbundet med den højere skole gennem en mellem skole (ligesom i den danske Almen-skolelov i 1903), da mødtes i virkeligheden to kulturer og to fagtraditioner, skriver TS, latinskolens dannelse og almueskolens folkelighed, hvor den højere skole som arvtager af latinskolens dannelsesidealer havde holdt fast ved en mundtlig kultur, medens almueskolens gamle kirkelige mundtlighed var blevet afløst af en sproglig formalisme.

Jeg kunne have tænkt mig et mere afbalanceret kildevalg ved belysning af de to skoleformer. Den højere skole bliver vurderet ud fra forordninger, lærervejledninger og læseboøger, medens almueskolen omkring 1850 overvejende bliver vurderet ud fra dens kritikere, Eiler Sundt, Hartvig Nissen, grundtvigianeren Ole Vig og Thranitterne. Desuden er tidsperioden for snæver til at kunne vise udviklingslinjer.

TS er skarp i sin spændende analyse af almueskolens anskuelsesundervisning. Den virkede formaldannede, skriver hun. »Den åndsgymanstikken den latinske grammatikken gav den lærde disippelen, skulle allmuebarnet få fra anskuelsesøvelserne«. Dermed mindske afstanden mellem almueskolen og den højere skolen, og metoden viste nødvendigheden af en professionel læreruddannelse. Den virkede samtidig provokerende på grundtvigianerne, fordi den tilsidesatte den frie samtale og den levende vekselvirkning mellem lærer og elever.

Jeg vil sætte spørgsmål ved, om det var to kulturer, der mødtes i 1889 – om det ikke i stedet for er tale om to stadier henimod den samme almindelige kultur, hvor almueskolen omkring 1889 havde disciplineret elevernes sprog, så den højere skole kunne høste frugterne deraf i dens egen litteraturundervisning. Det er almueskolens elementær stadium i sprogøvelse og læsning. TS sammenligner med den højere skoles mest avancerede stadium af litteraturundervisning. Derfor kan det ikke undre, at forskellene er markante.

Jeg forstår ikke, hvorfor TS ikke i højere

grad har lyttet til oplysningspædagogernes synspunkter på almueskolens sprog – og læseindlæring. Niemeyers synspunkter bliver lagt til grund for en vurdering af latinskolens læse – og skriveindlæring (s. 110ff), men tilsvarende pædagogiske principper søges ikke for almueskolen. Niemeyer bruges faktisk også i reformeringen af den danske almueskoles sprog- og læseundervisning. I det hele taget må man efter at have læst TSs bog stille sig spørgsmålet: Har hele den oplysningsbevægelse, som slog ind over Danmark i 1780'erne og 1790'erne, ikke haft nogen som helst indflydelse over norsk almueskole?

På to punkter mener jeg, at TSs synspunkter må nuanceres. Det drejer sig om oplysningspædagogikkens skriftlighed og den religiøse læsnings mundtlighed.

Det er imponerende at følge TS i hendes fordybelse i modersmålsfagets didaktik. Ved at inddrage eksterne synsvinkler på fagets udvikling får læseren lov til at følge hendes ofte overraskende skarpe iagttagelser og perspektiveringer. Derfor er bogen en af de mest velskrevne og mest spændende skole- og kundskabshistoriske bøger, der er kommet på markedet. Bogen er samtidig en vigtig platform for fremtidig forskning i noget så væsentligt som, hvad vi bruger sproget i skolen til, og hvordan.

Ingrid Markussen

Peter Ussing Olsen: Skoleledere i Aalborg.
Udgivet af Kulturforvaltningen, Aalborg Kommune, De historiske Arkiver, Aalborg 1993. 238 s., ill.

Tidligere skoledirektør Peter Ussing Olsen udgav i 1982 en nyttig bog om skolestyret i Danmark fra 1700-tallet til ca. 1970 (»Skolestyrets udvikling. Pyramiden og blomsten«). Denne bog lagde hovedvægten på købstæderne og især på udviklingen af skolelederstillingen. Bogen var da også et festskrift i anledning af Danmarks Skolelederforenings 75 års jubilæum.

Nu har Peter Ussing Olsen på foranledning af Magistratens 4. Afdeling i Aalborg Kommune udgivet en ny bog, hvor samme emne belyses ud fra en lokal synsvinkel. Ussing Olsen skriver selv i sit forord, at hans tilgang til emnet har været biografisk: at for-

tælle om så mange skoleledere som muligt. Men herudover er det lykkedes ham at give et betydeligt bidrag til købstædernes skolehistorie, som i flere henseender er et forsømt område i skolehistorien.

Til indledning bringer Ussing Olsen en kort oversigt over skolelovgivningen gennem tiderne og opstiller som et gennemgående tema for det følgende, at skoleledelse udføres i et spændingsfelt mellem centralt stillede krav og lokale behov og muligheder. En skoleleder skulle gerne have mulighed for at fungere som administrator, men så sandelig også som inspirator.

I kapitlerne om skoler og skoleledere i det 19. århundrede skildres de store ændringer i Aalborgs skolevæsen. I begyndelsen af århundredet var skolerne meget små. Ved århundredets slutning var både friskolen og betalingskolen blevet mammutskoler med over 1000 elever, og det selv om friskolen i 1892 blev delt i en østre og en nyoprettet vestre friskole. Skolelederne ændrede sig også. Fra at være primus inter pares uden særlige rettigheder frem for kollegerne på skolerne fik de efterhånden en række administrative beføjelser og fra 1895 også ret til at overvære undervisningen hos de øvrige lærere.

I Aalborg var man på forkant med udviklingen, da allerede reglementet af 1851 gav overlærerne en vis kompetence over lærerne. I 1876 ophørte kombinationen af kateketembedet og overlærerstillingen ved Betalingskolen. Teologerne afløstes af pædagoger. Aalborg havde i en lang periode to markante skoleledere: Hans Østergaard ved Betalingskolen og Nicolai Michelsen ved Friskolen. Specielt den første havde stor betydning for skolelederstillingens konsolidering både i Aalborg og på landsplan. Til gengæld begyndte de menige lærere at røre på sig. Allerede tidligt begyndte overlærerne i Aalborg at indkalde lærerne til møder, men egentlige lærerråd opstår først efter skoleloven af 1904.

For det 20. århundredes vedkommende bliver Ussing Olsens skildring mere og mere personorienteret. Bogen bliver en slags håndbog over skoler og skoleledere sat ind i en skolehistorisk ramme. Dette skyldes i høj grad den store byudvikling i Aalborgområdet, der medførte den ene skoleoprettelse efter den anden. Skolerne oprettedes både i

Aalborgs og Nørre Sundbys nye bykvarterer og i omegnskommunerne Sundby-Hvorup og Nørre Tranders. Dette betød, at antallet af skoleledere steg, og Ussing Olsen ser det som sin opgave at biograferer dem alle. Det samme gælder for en stor del af de viceskoleinspektører, der fra 1934 ansættes ved skolerne.

I det 20. århundrede er skolelederne stadig kongeligt udnævnte (ophører 1971). De har alle læreruddannelse, specielt i starten har mange eksamen fra Ranum Seminarium, mange af dem har taget efteruddannelse på Lærerhøjskolen eller forskellige former for kurser. De har en årrække virket som lærere, og mange af dem har haft tillidsposter i lokalsamfundet. Det er overraskende, så mange skoleledere der har haft ansættelse i Aalborgområdet i forvejen. Blandt de mange skoleledere fremstår nogle mere fremtrædende end andre: Østermarkens Skoles overlærer (1929-45), Thora Pedersen, omtales særligt, ikke blot fordi hun var kvinde, hvilket var sjældent i Aalborg, men på grund af hendes usædvanlige format. Blandt Aalborg kommunes skoledirektører (embedet oprettet 1940) fremhæver forfatteren Berthel Kristensen (»Kong Berthel«) og afløseren, Hjalmar Thomsen (1956-76). Den første huskes især som en effektiv administrator, den sidstnævnte som pædagogen, skolemanden.

Bogen omfatter både skolelederne i den gamle Aalborg Kommune, skolerne »Rundt om Aalborg«, dvs. i Nørre Sundby og Sundby-Hvorup kommuner og i oplandskommunerne syd for Fjorden, der i 1970 blev indlemmet i Aalborg Kommune. I afsnittet om oplandskommunerne koncentrerer Ussing Olsen sig om udviklingen frem mod oprettelsen af centralskolerne, der betød nedlæggelse af en række landsbyskoler, hvor førstelæreren tidligere højst havde én lærer under sig. I løbet af perioden 1950-70 forvandlede den gamle lærer- og ledertype til en moderne skoleinspektør. Det er Ussing Olsens indtryk, at de gamle førstelærere voksede med opgaven og klarede denne store omvælningsproces glimrende. Også i omegnen af Aalborg var der bemærkelsesværdige ledertyper. Med et udtryk fra en gammel degn kalder Ussing Olsen dem sammenfattende for de himmerlandske »kronhjørt«.

Bogen slutter med et mindre afsnit om forholdene efter kommunalreformen. Ved indlemmelsen af omegnskommunerne steg antallet af skoler i kommunen i 1970 fra 18 til 50, hvilket betød, at der blev længere mellem den enkelte skoleleder og den kommunale forvaltning. Tidligere tiders ekspansion blev i 1980'erne og i begyndelsen af 1990'erne afløst af en række skolenedlæggelser. De nye skolelove og samfundets udvikling i øvrigt betød, at skolelederjobbet blev et helt andet end tidligere. Lederen skulle ikke som tidligere være en centralistisk skikkelse, men kodeordene for en god skoleleder var nu, at vedkommende havde overblik, var i stand til at samarbejde og til at tage initiativer. »Brøleren« og »bogormen« var der ikke længere brug for.

Bag i bogen findes en oversigt over skolerne i Aalborg Kommune 1993, udarbejdet af Mogens Friis fra Aalborg Kommunes skoleforvaltning. Bogen er rigt illustreret.

Ussing Olsens bog om skoleledere kan anbefales til skole- og lokalhistorikere, især de biografisk interesserede.

Erik Nørr

Morten Thing: Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960.

Tiderne Skifter, 1993. 1088 sider.

Pris: 475 kr.

Antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad ved Det humanistiske fakultet, Københavns Universitet, maj 1993.

Morten Thing har skrevet et omfattende værk om DKP og de intellektuelle 1918-1960. Han definerer intellektuelle bredt, ved at tilslutte sig Gramscis opfattelse, i følge hvilken den intellektuelle funktion er tilstede i alles liv (43). Dette er både et hensigtsmæssigt og frugtbart udgangspunkt, da et af de centrale spørgsmål i forholdet mellem partiet og de intellektuelle efterhånden blev de intellektuelles funktion, – fremmede de som ikke produktive, egentlig revolutionen, udviklingen og fremskridtet.

Morten Thing hævder, at de intellektuelle påtog sig et samfundsmæssigt ansvar fordi de i deres samfundsmæssige engagement ikke forsvarede deres egne interesser. Og det Morten Thing ønsker at vise er, med hvilken mangfoldighed de forvaltede dette ansvar.

Han giver professor Bent Jensen, O.U., ret i at de kommunistiske intellektuelle og de beslægtede har skrevet »... vanvittige ting«. Men de skrev også så meget andet. Og Morten Things projekt er at vise de intellektuelles betydning: »... paradoksalt nok blev humanismen og modernismen som tankeformer reddet ud af 1. verdenskrigs værdisammenbrud og båret igennem mellemkrigstiden, kampen mod facismen og opgøret med stalinismen af de samme mennesker« (59).

Morten Thing befinder sig i »et krydsfelt mellem teksthistorie, sociologi og historie,« som han betegner som kulturhistoire, han står i gæld til Norbert Elias' opfattelse af kulturbegrebet, – et område af den historiske proces hvor den individuelle og den kollektive historie danner »et krydsfelt« skal indfanges. Teksterne skal derfor analyseres som forståelsesstrukturer, som krystaliseringer af forståelsen på givne tidspunkter« (66-67).

Disputatsens materiale er meget omfattende: aviser og tidsskrifter, tidens litteratur, billedkunst, musik, hentet fra arkiver af forskellig slags og sidst men ikke mindst fra interviews. Og dette voldsomme materiale sætter Morten Thing i en ramme af Danmarkshistorien med særlig vægt på den politiske. Biografier, referater og analyser skifter og fortløbende inddrages relevant international litteratur, der aktualiserer rejste spørgsmål og sætter dem i relief. I bogen afstøves og behandles således, efter min opfattelse, relevante og stadig aktuelle kulturelle, etiske og politiske danske og internationale temaer. Det meget omtalte kollektive hukkommelsestab modarbejdes. Samtidig er analyserne kompetente og indholdsmættede. Endelig er der tale om meget spændende læsning.

Redegørelsens hovedtema er forholdet mellem kulturen på den ene side og den politiske ideologi på den anden. Og kulturen omfatter kunsten, litteraturen og opdragelsen. Disse temaer behandles mere og mindre grundigt, men centralt for forståelsen af gruppens aktiviteter er at disse temaer opfattes som integrerede i en samlet opfattelse af det kulturpolitiske. Det hedder f.eks. om et af dem, billedkunsten, at i begyndelsen, – i tyverne, »... var forholdet mellem kommunismen og billedkunsten tilfældigt og ikke ideologisk indlejret« (692). Men efterhånd-

en opstod diskussionen, både p.g.a. udviklingen i den europæiske kunst og i den sovjetiske, om forholdet mellem indhold og form og det politisk budskab. Her er nogle udpluk af synspunkterne: udgangspunktet for den sociale kunst er ikke skønheden men sandheden, (693); skal kunsten vurderes ud fra om indholdet behandles og bedømmes ud fra arbejderklassens syn og interesser? (695); og er surrealismen udtryk for den forvirrede og vidskræmte intelligens i kapitalismens nedgangsperiode, (697). Mogens Fog har et sobert indlæg så sent som i 1948: »Man kræver »brugskunst« og »brugsværdi«, »social tendens i arbejdet«, så enhver kan se den bro der fører fra teori til praksis og forener ånd og hånd. Ingen kan undervurdere den enorme betydning en sådan formidling har, men anerkender man alene denne side af kulturen, falder man som offer for vulgærmarxismen.« (712).

Når bogen anmeldes her er det p.g.a. at »de intellektuelles« forhold til pædagogik, d.v.s. til opdragelse og skole, også behandles. Bogen indeholder for det første også her oplysninger som ikke tidligere har været indsamlet og systematiseret, – f.eks. materiale vedr. tidsskriftet og foreningen »Vi gymnasiaster«, f.eks. i kap. 5.4.9. Desuden indeholder den relativt fyldige redegørelser for de intellektuelles og dermed både kommunisternes og de beslægtedes opfattelse af sammenhængen mellem barnets opdragelse og skolegang og den voksnes politiske og almenne dannelse. De intellektuelle havde simpelthen en klar opfattelse af socialisationsprocessen, før der var udviklet en bredt accepteret teori om denne. I den stadig tilbagevendende diskussion om at de intellektuelle ikke var håndens arbejdere og dermed rigtige proletarer erklærede P.H. for eksempel: »... tro ikke I er Arbejdere fordi I er Kommuniste. Vi skal være os bekendt at vi er Salonkommuniste« (541). I redegørelsen for Hans Scherfigs forfatterskab præsenteres vi for Scherfigs opfattelse af skolen som en institution, der gjorde gode børn til onde voksne (635). Opfattelsen synes at have været accepteret. Hans Kirk skrev f.eks. om Den forsvundne Fuldmægtig: »En mere drøbende vittig Skildring af den borgerlige Embedskuli, af det akademiske Opdragelsesideal skal man lede længe efter«, (630).

Disse og lignende beskrivelser dokumenterer »de intellektuelles« velformulerede kritik af skole og opdragelsesspørgsmål i hele perioden. Men netop i vurderingen af den samfundsmæssige betydning af denne kritik og af den pædagogik, der samtidig tilskrives grupperne, er jeg uenig med Morten Thing. Der står f.eks. om Inger Nordentoft at hun holdt en tale om kulturspredning ud fra et pædagogisk og demokratisk synspunkt og at hendes indlæg ...« markerede et gennembrud for den kommunistisk dominerede pædagogik, som blev eftertidens sejrende pædagogiske paradigme«, (791). For det første er det nok lidt af en tilsnigelse at hævde at det »sejrende pædagogiske paradigme« var kommunistisk domineret. Det paradigme der sejrede, eller snarere den pædagogiske strømning der blev den fremherskende i Danmark og som nok først blev fremherskende i årene efter 1960, kan næppe kaldes kommunistisk domineret, hvad dette så indholdsmæssigt måtte være. Den var snarere et sammenkog af progressive strømninger, hvis tilhængere havde forskelligt politisk tilhørsforhold og som desuden var politisk bevidste i forskellig grad. Udgangspunktet for langt de fleste var ikke personligt politisk, men pædagogisk, d.v.s. et politisk engagement ud fra hensynet til barnets muligheder for frihed til en mere selvstændig udvikling. De var således nok samfundskritiske, men i forskellig grad og ud fra hensynet til barnets tarv. Og for nogle af dem førte deres pædagogiske engagement til en politisk radikaliserings, der for nogles vedkommende endte i DKP.

For det andet er det nok ikke denne tale af Inger Merete Nordentoft, der markerer den progressive pædagogiks gennembrud. Den pædagogik, der blev den fremherskende og som fik sit officielle stempel med Den blå betænkning, der blev udsendt i 1960, kunne kun opnå et sådant, fordi den blev til i et møde mellem den danske progressive pædagogiske tradition, der havde sine tilhængere i Det radikale venstre og Venstre og den mere internationale progressive pædagogik som »de intellektuelles« i Socialdemokratiet og på venstrefløjens var bærere af. Det er først og fremmest, fordi disse kræfter kunne mødes i det parlamentariske spil og derved kunne præge både en seminarielov og en

folkeskolelov i 50'erne, at udviklingen blev som den blev inden for den danske folkeskole fra 1960 og fremefter.

Ellen Nørgaard

Pia Sigmund: Oldemor Erna. En beretning om en pioner og hendes tid.

Borgen 1991, 251 s.

Hun hed Erna Juel-Hansen, født Drachmann, og levede 1845-1922. Hun var en fremtrædende forkæmper for det moderne, ikke mindst på opdragelses- og uddannelsesområdet. Familien Drachmann tilhørte det københavnske borgerskab, der udviklede sig til at udgøre kernen i det moderne gennembrud. Ernas bror var Holger Drachmann.

Erna kunne som pige ikke tage artium og blive læge som faderen og måtte derfor selv tilrettelægge et uddannelsesforløb, hvis hun ikke skulle blive afhængig i et ægteskab eller som skyggetante. To mænd kom til at spille den afgørende rolle i hendes uddannelses- og erhvervsvalg. Den første var faderen, der bl.a. interesserede sig for udviklingen af gymnastiske øvelser som forebyggelse af ortopædiske lidelser. Hun ledsagede faderen på et års studieophold til Paris, hvor hun stiftede bekendtskab med den nye franske pige-gymnastik. Senere opholdt hun sig på et gymnastikinstitut i Stockholm, hvorfra hun blev inspireret til at udbrede den lingske gymnastik i Danmark. I denne forbindelse introducerede hun reformdragten.

Den anden mand, der fik afgørende indflydelse også på hendes erhvervsliv, var gemalen cand.jur. Niels Juel-Hansen, der inspirerede hende til at udvikle nye undervisnings- og opdragelsesprincipper. Hun drog på et længere studieophold til Frøbelseminaret i Berlin, og derefter skabte hun sammen med ægtefællen en ny form for børnehave og en skole, hvor der blev lagt vægt på fællesundervisning, styrkelse af ikke-boglige fag og en nedprioritering af udenadslæren. Dette arbejde måtte nødvendigvis udvikle sig i privatskoleregime, og det var en økonomisk vanskelig sag. Skolen blev ledet af hendes mand og oven i økonomiske problemer kom grundlæggende ægteskabelige uoverensstemmelser. Skolen måtte nedlægges med tab, og ægteskabet opløses.

Hun må have været en stærk kvinde med en utrolig energi. Efter fiaskoen med privatskolen oprettede hun et gymnastikinstitut for kvinder, som længe havde god søgning. Imidlertid kom Erna til at blande sig i den bjørnsonske sædelighedsfejde i 1887, og i modsætning til den norske moralist mente hun nok, at samliv før ægteskabet var hensigtsmæssigt. En sådan holdning viste sig ikke at være foreneligt med instituttets popularitet.

De skuffelser, hun oplevede i forbindelse med at gennemføre det moderne inden for pigeopdragelsen og med sit ægteskab, gav hende kræfter til at arbejde med problemerne i en litterær form. To af hendes første bøger handlede om pigeopdragelsen. Her kunne hun fremlægge sine visioner for, hvordan pigerne burde opdrages, næsten da; forlagene var hundeanst for at støde den gangse moral, og hun måtte modificere visionerne for overhovedet at få noget udgivet. Det på trods af at hun blev støttet af Georg Brandes og Aron Goldschmidt og det moderne gennembruds kvindelige forfattere.

Pia Sigmund har tegnet et indgående, vel-dokumenteret og sympatisk billede af sin oldemor, og dermed berettiget sikret, at hendes indsats i bl.a. pìgepædagogikken vil blive husket.

Harry Haue

Ove Pedersen: Lind skole, 1916-1991. Et stykke skolehistorie.

Villadsen Grafisk Produktion, Herning, 1992. 72 s.

Pris: 60 kr.

Det kan være vanskeligt at afgøre, hvornår en skole bør holde jubilæum. Skolen kan f.eks. have afløst en skole i en anden landsby, og den kan være flyttet inden for den samme by. Begge dele gælder for Lind Skole. Den kunne i 1976 have holdt 200 års jubilæum, men i 1776 byggedes skolen i nabobyen Rind. I begyndelsen af 1800-tallet flyttedes den til Lind, idet degnen fik tilladelse til at flytte til en ejendom, han havde købt der. I 1916 flyttede den så til den nuværende adresse i Lind. Problematikken kendes også andre steder fra. I Lind har man meget naturligt valgt at fejre jubilæum

for flytningen til den nuværende beliggenhed, det indebærer jo også den fordel, at der er mennesker, der vil kunne huske begivenheden, der fejres. Men forfatteren af jubilæumsbogen har heldigvis valgt at bruge 9 af bogens sider til at fortælle om udviklingen indtil 1916.

Forfatteren siger i en efterskrift, at han ikke blot har søgt at beskrive Lind Skoles særlige historie, men også at se den som en del af den almene skolehistorie. Det er nyttigt og godt. Enhver skoles historie må foruden at være et stykke interessant lokalhistorie også ses i sammenhæng med landets almene skolehistorie. Det er også lykkedes udmærket. Den lokale skolehistorie er fortalt godt og illustreret med gode billeder, og bogen giver også anledning til overvejelser vedrørende den almene skolehistorie.

En skildring af en skoles historie de sidste 75 år vil ofte blive en skildring af udviklingen fra skolen i bondesamfundet til skolen i industrisamfundet. Sådant også her. Lind er nu en del af Herning Kommune. Ove Pedersen undrer sig over, at Lind, der kun har 3 km til Herning, har kunnet ligge uberørt af udviklingen til et godt stykke op i 50'erne. Udviklingen i industribyen rakte ikke ud over den mellemliggende Knudmose. I Lind havde man fortsat hverandendagsundervisning efter 1814-loven. Landbruget var hovederhvervet. Forfatteren noterer to gane (s. 17 og 27) som landsbyskolens store problem, at den var totalt afhængig af de én eller to lærere, der var ansat. Der er grund til at spørge, om det da er så forfærdeligt. En tilsvarende risiko løber man jo med forældre og klasse-lærere og meget andet. Skolen i Lind er da også blevet karakteriseret som den »stråttek-te« skole, når den er bedst.

Udviklingen efter 1960 svarer til den, der har fundet sted mange andre steder. Industrisamfundets skole er slået igennem også på landet. Spørgsmålet er, hvor herligt det er. Måske havde flere af landsbyskolens værdier godt kunnet bruges også i industrisamfundet.

Jo flere gode beskrivelser af udviklingen vi får, jo bedre vil vi være i stand til at forstå, hvad der er sket – og jo mere eftertanke vil det måske vække til.

Leif Degnbol

Uffe Nielsen, red.: Nørre G 1818-1993. Jubilæumsbog i anledning af Nørre Gymnasiums 175 års jubilæum den 7. november 1993.

Otto B. Wroblewski, 1993, 155 s.

Nørre G's jubilæumsværk skal ikke blot være en opremsning af begivenheder fra skolens historie, men skal vise skolen som et sted, hvor nutiden kan udfolde sig, fordi den i sig rummer både fortid og fremtid. Sådant formulerer skolens nuværende rektor Ib Fischer Hansen intentionerne bag bogen.

Jubilæumsværket er derfor struktureret i tre dele. En beskrivelse af skolens udvikling fra 1818 til i dag, karakteristiske sider af skolens liv i dag og fire skolepolitikeres visioner om gymnasiet i 2018.

Da skolens historie tidligere er blevet beskrevet, var det redaktionskomiteens opfattelse, at denne del af bogen skulle være kortfattet, men takket være lektor Uffe Nielsens ihærdige arkivstudier blev der bragt ny viden frem om skolens ældste historie, og derfor er de første 70 sider en ofte helt ned i detaljen beskrivelse af skolens udvikling under de tre stærke kvinder: Caroline Wroblewsky, Emilie Løbner og Karen Kjær.

I 1814-skolelovens bestemmelse om undervisningspligt blev der grobund for oprettelse af privatskoler i byerne. Frk. Wroblewsky fik tilladelse til at oprette en sådan på Nørrebro, og det lykkedes under de tre kvindelige lederes ægide at føre skolen frem til et sted, hvor funktionærstandens døtre kunne få såvel pigeskoleeksamen som studentereksamen. Endelig blev den urentable privatskole som så mange andre til statsskole i 1919.

Pigeskoleeksamen, en slags præliminærskole for piger, var begrundet i dels en forestilling om, at piger skulle have ro i puberteten, dels i forestillingen om, at pigerne, på trods af studier, primært skulle fungere som husmødre. Karen Kjær understregede, at håndens arbejde er et dannelsesmiddel. Først i 1932 ophørte denne særlige pigeskoleeksamen på Nørre G. I 1912 blev de første studenter dimitteret, men først i 1958 kom de første drenge i lg. –

Med væksten i 1960'erne og udflytningen til nye bygninger i 1971 ligner Nørre G's historie så mange andre gymnasiers. Det gæl-

der også de aktiviteter og forsøg, som er blevet udviklet på skolen. Lærerne skriver engageret om arbejdet, mens eleverne overvejende er skeptiske og kritiske.

Hvordan vil Nørre G se ud i 2018? Det forsøger Bertel Haarder, Jytte Hilden, Johannes Nymark og Ole Vig Jensen at give nogle bud på. Den sidste mener at skolen er en konservativ institution, der endnu bærer præg af at være skabt til at fungere i landbosamfundet. Han forestiller sig, at der i de næste 25 år vil ske væsentlige ændringer i gymnasiet på især fire områder. Det drejer sig om en forbedring af lærernes universitetsuddannelse, både fagligt og pædagogisk, og en større fleksibilitet i undervisningen med bloktimer og praktik f.eks. på en højskole. Dernæst må den teknologiske udvikling kunne bruges til at styrke differentieringen i undervisningen, og endelig må den musikkreative dimension i alle fag styrkes.

Jubilæumsbogen indeholder også en oversigt over de lærere, der har været og er ansat ved skolen, samt skolens sang, hvis første strofe falder smukt i tråd med Ib Fischer Hansens programerklæring i forordet:

På kanten af København ved mosen
i ly af vold og akacietræ, –
i pagt med tidens vingesusen
og ung som altid – er Nørre G.
I dagens timer er grå lokaler
på bristepunktet af sang og spil, –
og gennem tolkning af ny signaler
vurderes hvad der er skidt og kanel.

Nørre G's jubilæumsbog er en spændende kombination af det historiske, det aktuelle og det visionære.

Harry Haue

Henrik Zip Sane: Marie Kruses Skole – vejen til forstaden Farum.

Farum Arkiver og Museer, 1994.

Henrik Zip Sanes bog om Marie Kruses Skole kunne godt anmeldes som spændingslitteratur. Den har mindst én intrige – og forfatteren økonomiserer dygtigt med stoffet. Så bogen læses i ét stræk.

Men den er naturligvis meget mere. Det er bogen om den private skole med behov for et nyt hjemsted og en hurtigt voksende kom-

mune med ambitioner om at få et gymnasium. Trods mange vanskeligheder får de hinanden til sidst.

Handlingen begynder på Frederiksberg i 1959 og slutter i Farum 12 år senere.

Den temmelig enevældige rektor, Johan Clausen, for den private, statsstøttede, Marie Kruses Skole med de stærke konservative og nationale traditioner (Skolen blev grundlagt 1869 af sønderjyden Marie Kruse, og bogen udkommer i øvrigt til 125 års jubilæet) måtte i slutningen af 1950'erne konstatere, at elevtallet var faldende, og samtidig havde skolen behov for nye lokaler. En tilsyneladende ejendommelig kombination, men reel nok, tidens krav taget i betragtning.

Siden 1950 havde folketallet i København og Frederiksberg kommuner været faldende, og yderligere nedgang kunne imødeses. Marie Kruses elevtal var ganske vist kun svagt faldende, trods stigende overgangsfrekvens til gymnasier, men skolens velhavende bagland flyttede længere ud på Frederiksberg. Skolens egentlige ønske var at flytte bagefter, men Frederiksberg Kommune syntes ikke interesseret i at hjælpe. Den havde nok i sine egne skoleproblemer.

Uden for hovedstadsområdet var stationsbyen Farum ved at få vokseværk. De 2.000 indbyggere i 1955 var i 1960 blevet til 5.000 (og 10.000 i 1970, 16.000 i 1975). Det lille landsogn er et blandt flere eksempler på den voldsomme vækst i kommunerne uden for det egentlige hovedstadsområde. Med væksten fulgte ambitioner, der på det tidspunkt var større end det reelle behov, så kommunen viste sig modtagelig for en henvendelse fra Marie Kruses Skole. Da nu Frederiksberg ikke var interesseret!

Manden, der lagde brikkerne og fik et bilde ud af dem, var landsretssagfører Rudolf Sand, storsildtsjæger, 2. generation i et advokatfirma, juridisk konsulent og bestyrelsesmedlem (fra 1963 formand) hos Marie Kruses Skole, juridisk konsulent for Farum Kommune, hvor han var bosat, og formand for Farum private Realskole, der også havde problemer. Henrik Zip Sane beskriver Sands person og hans roller i et særskilt, væsentligt kapitel, og senere konkluderer han: »Rudolf Sand var sagføreren, som havde ført en sag til ende, eller var han mon jægeren, som nu havde bade nedlagt og ophængt sit trofæ?»

I 1958 blev der vedtaget en ny folkeskolelov. Den fik den – formentlig utilsigtede – virkning, at mange private realskoler tog deres eksistens op til vurdering, og flere af dem blev faktisk enten gjort kommunale eller udkonkurreret af nye kommunale realafdelinger. Det var problemet for realskolen i Farum, men næppe for Marie Kruses Skole. Redningen for realskolen var en sammenlægning i Farum med Marie Kruses Skole, der så til gengæld fik foræret et elevunderlag fra starten.

Da Rudolf Sand henvendte sig til faderens gode ven, den konservative sognerådsformand (senere borgmester), stationsforstander Johannes Jespersen, med forslag om at modtage Marie Kruses Skole, kunne spillet begynde. Og det kan en anmeldelse ganske enkelt ikke referere udtømmende. Desuden skal læseren have noget at glæde sig til!

Skolens konservative observans måtte være tiltrækkende for den stærkt borgerlige kommune. Farum kunne – uden om gymnasieplanlægningen – få et gymnasium, som kunne tiltrække nye tilflyttere med den rette politiske indstilling. Og så havde det penge med!

Kommunen stillede en byggegrund til rådighed, og det var en gestus af ikke blot varig, men stigende værdi. Det var ikke uvæsentligt, men udflytningen viste sig ikke at være »lige om hjørnet«, og i de år, der kom til at gå, blev der leveret rigeligt med stof til illustration af modstridende interesser og taktiske spil. Skolepolitik blev mere og mere kommunalpolitik, når den er mest uforudsigelig.

De to parter, der mødtes i et fælles mål, var langt fra homogene. Rektor Clausen var ikke helt indforstået med skoleformandens politik. Men de største modsætninger fandtes inden for kommunalbestyrelsen. Efter Jespersens æra – han var sognerådsformand/borgmester i 33 år – fulgte et generationskifte, også affødt af den stærke befolkningstilvækst, og en labil periode med flere borgmesterskift og svingende politiske konstellationer. Det kan fra tid til anden have været svært at skelne mellem det taktiske magtspil og den saglige løsning af opgaverne.

Blandt interessegrupperingen uden for kommunalbestyrelsen lægger forfatteren

især vægt på lærernes holdning, personificeret i formanden for fælleslærerrådets formand, Jens E. Garsdahl. Man kommer dog i Farums tilfælde let til at overvurdere lærerindflydelsen, når problemstillingen er kommunal ctr. privat skole, fordi kommunalbestyrelsen igen som følge af væksten måtte tage et utvetydigt hensyn til behovet for udbygning af det kommunale skolevæsen.

I problemkomplekset indgår også amtet og staten (her undervisningsministeriet og boligministeriet). Forfatteren redegør ret indgående for forhandlingerne med ministeriet og den lange ventetid på byggetilladelse, hvad der naturligvis forhalede udflytningen af Marie Kruses Skole. Anmelderen havde gerne set en undersøgelse af eller en vurdering af, hvad der skete internt i ministeriet. Vi er jo netop på vej ind i den periode, hvor gymnasierne skulle fortrænge jernbanerne i Je Kå's berømte maxime om drifternes rækkefølge. Og selv om gymnasieplanlægningen var på vej over i amterne, må ministeriet have gjort sig sine tanker. Farum var trods sin hastige tilvækst (endnu) ikke en oplagt lokalisering for et gymnasium. Var ministeriet overhovedet interesseret i udflytningen? Spillede regeringsskiftet i 1968 nogen rolle?

I et af de afsluttende kapitler spørger forfatteren »Får Farum MKS eller får MKS Farum?« og svarer: Marie Kruses Skole er »en helt anden skole end bare for 30 år siden.« Den betegnes som en skole, der går stærkt ind i forandrings- og udviklingsprocesser, men også en skole med noget af den gamle sociale skævhed.

Man kan konstatere, at skolen og kommunen fik hinanden. Den første reddede livet, den anden fik sig en udviklingsdynamo.

Henrik Zip Sanes bog er spændende og betydningsfuld, for den er ikke bare skolehistorie. Den er heller ikke bare et stykke kommunehistorie. Den er også en del af et forstadssamfunds udviklingshistorie. Dermed bliver den en bred skildring af nogle af de mekanismer, der opstår, når privat og offentlig virksomhed mødes i et dynamisk handlingsrum. Derved bliver den lærerig.

Peter Ussing Olsen

Tage Kampmann: Skolens Symboler.

Gad & Grafisk 1994. 110 sider.

Pris: 198 kr. excl. moms.

Når et nyt stof bliver taget op, er det uundgåeligt og tilgiveligt, hvis det første forsøg lider af visse mangler. Det bør ikke forlede til afvisning af forsøget. Som appetitvækker og inspiration til andre har det sin betydning.

Tage Kampmanns bog om »Skolens symboler« er en udløber af »MIS-projektet«, der har beskæftiget sig med mottoer og inskriptioner i skolerne, idet man ret hurtigt fandt det af interesse at give »logo«-materialet en særlig behandling. Det vanskeliggøres af, at materialet er uhyre broget og langt fra afklaret begrebsmæssigt. Således anvendes ordet »logo« som overbegreb, selv om det er et fåtal af illustrationerne i bogen, der afbilder egentlige logoer. De fleste er bomærker m.v. uden logo-karakter.

Da bogen desuden medtager brevhoveder, gavlmalerier og arkitekturtegninger, kunne det have været rimeligt at bruge et andet overbegreb. F.eks. »skolernes visuelle identifikation« – som den fremtræder på brevpapir og andre tryksager, emblemer og badges, segl og stempler, T-shirts, skilte osv. Alt dette er med i bogen, og det er kun godt.

Materialet er nutidigt, og åbenbart har kun få skoler fortalt (eller vidst) noget om fortiden. Det forleder bogens forfatter til at mene, at de visuelle udtryk er et moderne fænomen. Det bør man nok se nærmere på. Enkelte meget gamle og traditionsrige skoler har meget gamle bomærker m.v., og på den tid, da man brugte laksegl, havde selv små eksamensskoler omhyggeligt udformede seglstamper. (Jeg fandt min fars realeksamensbevis fra Rudkøbing realskole i 1910 – nydeligt laksegl med byvåben). Det er klart, at den større anvendelse af tryksager med tiden har givet større variation i de visuelle udtryk, men historisk må man tage lakseglene med.

Men det er en nydelig og morsom bog med mange gode og brogede eksempler – også i farver. Og som sagt er den inspirerende og appetitvækkende.

Poul Dam

Holger Henriksen: Samtalens Mulighed.

Bidrag til en demokratisk didaktik. Holger Henriksens forlag, Hjortøvej 4, Starup, 6100 Haderslev. 1993. 149 sider excl. registre.

Pris: 100 kr.

Holger Henriksen: Demokratisk Kultur.

Om kommunikation, organisation og ledelse. Årskursus for pædagoger, Danmarks Lærerhøjskole, Odense. 2. oplag, 1993. 46 s.

Studielektor Holger Henriksen ved Haderslev Statsseminarium har i 1993 udgivet to bøger: *Samtalens Mulighed* og *Demokratisk Kultur*. Begge bøger er vægtige bidrag til debat om og udvikling af dansk skole efter vedtagelse af de nye skolelove.

Med udgangspunkt i den humanistiske arv (Sokrates, Jesus og Grundtvig) og inspiration fra K.E. Løgstrup og Villy Sørensen gennemtænker Holger Henriksen undervisningens formål, midler og praksis og fremlægger sin afklarede og markante holdning på et kernet dansk uden moderigtige fremmedord.

»Samtalens Mulighed« er en fin indføring i pædagogikkens store spørgsmål, mens »Demokratisk Kultur« er en mere sammentrængt gennemgang af samme emne, skrevet til pædagogseminariernes nye fag: Kommunikation, organisation og ledelse.

I vort pluralistiske samfund med opløsningstendenser ser han enhedsskolen som den vigtige bærer af den fælles kultur, som er demokrati og menneskerettighederne. Holger Henriksen går bag ordet: demokratisk skole og peger på modsætningen mellem ytringsfrihed og mindretalsret, mellem lærernes metodefrihed og forældreretten og elevens medindflydelse over for læreransvaret.

Gennemgående er modsætningen mellem individ og fællesskab. »Her er en modsætning, der ikke kan lovgives for. Den oplæses ikke ved en formel af videnskabelig eller filosofisk art. Der findes ingen harmoni, den pædagogiske paradisdrom er en illusion. Vi må gennem samtalen forsøge at finde vejen frem til rimelige ordninger. Det er i pædagogikken det evigt tilbagevendende forhold mellem magt og etik, der er samtalens tema, forholdet mellem person og fællesskab.

Tænkningens søgende smidighed og sam-

talens nuancer er helt afhængig af vor følsomhed over for denne grundlæggende og andre beslægtede modsætninger« (s. 113) Holger Henriksen kan glæde sig over, at ordene: »skolens undervisning og hele dagligdag må bygge på åndsfrihed, ligeværd og demokrati« står i den ny folkeskolelovs formålsparagraf, men han oplevede den skuffelse, at det politiske kompromis om loven ikke havde plads til ordene: »medansvar for løsning af fælles opgaver.« Over for aktuelle stemninger mod svage grupper som indvandrere, flygtninge og arbejdsløse understreges, at et demokratisk samfund skal bygge på hvert eneste menneskes principielle uerstattelighed.

Den erfarne underviser giver med Tamil-sagen et eksempel på, hvordan et aktuelt emne kan give både viden og færdigheder, ved at de principielle aspekter i den konkrete sag trækkes op. Læreren skal bygge på elevernes erfaringer og sikre en forståelse af virkeligheden. Med det eksemplariske princip kan der i øvrigt opnås en tiltrængt reduktion i undervisningsstoffet.

Tamil-sagen har afdækket fatale magtmissbrug, men efter mit skøn er Holger Henriksen i sin holdning til politikerleden for generaliserende, når han s. 124 skriver: »politikkerne bidrager godt til politikerleden ... og det er formentlig kun politikkerne selv, der kan gøre noget ved politikerleden.«

Inspireret af forfatterens ord om, at bogen er en opfordring til samtale vil jeg placere et ansvar for politikerleden hos de vælgere, der forestiller sig, at et højt offentligt serviceniveau kan sikres uden stor skatteopkrævning.

Tankevækkende vises, at det nye fag i pædagoguddannelsen: kommunikation, organisation og ledelse kan knyttes til den amerikanske effektivitet i Golf-krigen 1990-1991 og længere tilbage til amerikansk adfærdsvidenskab. I 1980'erne blev management et modeord. Lederne blev sendt på kursus. »Kursuscentrene fyldes med plat og svindel« (S.M. s. 39)

Ganske modsat den personlighedsudvikling, managementkurserne tilstræber for at skabe stærke ledere også i uddannelsesinstitutionerne, sætter Holger Henriksen den personlige udvikling, som det er didaktikkens opgave at sætte i gang hos de lærerstuderende: faglig indsigt, metodisk kreativitet, psy-

kologisk indføling, social årvågenhed, pædagogisk takt og humor.« (S.M. s. 18)

Selv om Holger Henriksen er forundret over, at pædagogerne skal have det nye fag: Kommunikation, organisation og ledelse (200 timer), har han taget udfordringen op og skrevet en sammenfatning af sine tanker i den lille bog: Demokratisk Kultur, et supplement til den managementprægede litteratur, som har vundet indpas. Bogen er slået an og er nu trykt i 2500 eksemplarer.

Det er sagt, at »Danmark (har) en lang tradition for, at uddannelsessystemet i høj grad præges af tænkende praktikere, hvis engagement og aktivitet rækker ud over dagen og vejen«, men når forfatteren, Lars Jakob Muschinsky i samme artikel (Dansk pædagogisk tidsskrift nr. 6, 1990) frygter, at den tid er uigenkaldeligt forbi, er Holger Henriksens forfatterskab et opmuntrende eksempel på, at tænkende praktikere også i dag har indflydelse ved siden af administratorer og teknokrater.

Hans Priemé

Lilian Zøllner (red.): Almen dannelse, folkelig dannelse, folkelig livsoplysning. Nornesalen og Kroghs Forlag 1993. Pris: 175 kr.

Olav Klonteig: »Menneskelivet er underligt«. Menneskesyn i grundtvigsk folkehøjskole og folkeoplysning. Samlaget 1992.

De to bøger har perspektivet til fælles: de går på jagt i grundtvigsk tradition med åbent sind for at finde ud af, hvad vi har af fælles værdier at bygge en fremtid på.

25. sept. 1992 indviedes i Ollerup »Nornesalen – Forskningscenter for folkelig Livsoplysning«. I den anledning og tillige inspireret af det forberedende lovarbejde om folkehøjskolerne arrangerede det nye forskningscenter en forelæsningsrække over centrale begreber i forbindelse med lovforslaget: folkelig dannelse, almen dannelse, folkelig livsoplysning. Fem forelæsere, der ikke havde deres daglige arbejde i højskolen, blev indbudt. Ligeså fem debattører, der skulle kommentere og anlægge divergerende synspunkter. Lilian Zøllner har redigeret, så indlæggene er blevet til artikler.

K.E. Bugge: Grundtvigs syn på folkelig dannelse – dets muligheder før og nu. Kommentator: Ove Korsgaard: Den glemte dimension i den grundtvigske tradition. – Hans-Jørgens Schanz: Modernitet, tradition, dannelse og modning. Kommentator: Lars Paludan: Livsoplysning som et grundtema i K.E. Løgstrups forfatterskab. – Hans Hauge: Er lyset for de lærde blot: Om N.F.S. Grundtvig og Allan Bloom. – Kjeld Fredens: Fælleskultur og professionskultur. Kommentator: Niels Buur Hansen: Grundtvig og det æstetiske. – Lilian Zøllner: Livsoplysning – intentioner, komplikationer, visioner. Kommentator: Erling Christiansen: Om begreberne livsoplysning og folkelig oplysning. – Anette Bøtter-Jensen: Højskolens visioner.

Når bogen omtales her, skyldes det, at så at sige alle indlæggene kredser om spørgsmål, der angår undervisning og kulturel overlevering. Alle deltagerne har noget på hjerte. Her skal ikke gives karakter for originalitet og gode formuleringer, men de findes. Det skal heller ikke skjules, at undertegnede nogle steder under læsningen har efterlyst konkrete eksempler, når der tales om de store abstraktioner (folkelighed, livsoplysning, helhedsforståelse m.fl.). Spændingen mellem idealer og almindelig hverdag er et problem i alle skoleformer, men ikke mindst i højskolen. Georg Brandes gjorde engang en klog bemærkning om, at der åbner sig langt flere vinduer fra det særlige til det almene end omvendt. Det gjorde der såmænd også for Grundtvig, hvis litterære produktion i høj grad var indlæg i løsning af en aktuell opgave. Jeg vil foreslå, at Nornesalen også arrangerer et seminar, der tager udgangspunkt længere nede på abstraktionsstigen (som Ludvig Schrøder) – men ikke derfor opgiver forbindelsen af »støv og ånd«. Lad mig tilføje, at initiativet er inspirerende, og det var just tanken med det. Lilian Zøllners indledende præsentation af begreberne er nyttig.

Olav Klonteig har været norsk lektor ved Nordens Folkliga Akademi i Sverige, og han kan sin Grundtvig. Men han er også på hjemmebane i moderne tænkning, bl.a. Capra, Langer og Habermas. Bogen, der er skrevet på et letforståeligt nynorsk, falder i fem dele: Grundtvig og myterne, Vort ratio-

nelle og vort mytiske univers, Naturen er også underlig, Samfundet som nedslagsfelt, Grundtvigsk folkehøjskole og folkeoplysning.

Det er en inspirerende og vidende bog, der udtrykker en personlig opfattelse af vor tids kulturelle sammenhænge. Ikke en dyrkelse af Grundtvig, men et forsøg på at føre hans tanker ajour. Det sidste kapitel om højskole og folkeoplysning kan læses med udbytte af alle, der har med oplysning at gøre. Også her er der abstraktioner (livsværdier contra systemværdier), men de konkretiseres af forfatterens personlige erfaringer fra arbejdet med selv at opnå en afklaring.

Vagn Skovgaard-Petersen

Søren Dupont og Søren Ehlers: Daghøjskolernes udvikling.

Udgivet af Foreningen af Daghøjskoler i Danmark. 108 sider. 1994.

Foreningen af Daghøjskoler fejrer i år 10 års jubilæum, og daghøjskolerne i deres nuværende form har eksisteret i 15 år.

Kan man skrive historie om denne sag? – må man naturligt spørge.

Ja, det kan man, hvis man – som det her dygtigt er gjort – perspektiverer emnet og søger at sætte det ind i den store sammenhæng. For sammenhæng er der med mangt og meget i projektet daghøjskoler.

Denne nye skoleform, som ikke har lærere, men underviser, og som ikke underviser i traditionel forstand, men indgår i en ligeværdig dialog mellem de to parter, har udgangspunkt flere steder.

Forfatterne har delt opgaverne mellem sig, sådan at Søren Ehlers væsentligt tager sig af de lange linier, mens Søren Dupont i højere grad skriver om »her og nu«, som sikkert allerede er i fjor.

De lange linier fører naturligvis læseren tilbage til Borups Højskole og til Folkeoplysningens rødder. Men den nye skoleform har også udgangspunkt i KVINFO og først og fremmest i 1980'ernes krise med massearbejdsløshed. Skolerne er altså et folkeligt tilbud til et folk i krise skabt af enkeltpersoner med engagement og ofte utraditionel baggrund.

Lykkes det så at få dette konglomerat til at blive historieskrivning i vanlig forstand? Ja,

det gør det i kyndige menneskers hænder. Ved netop at gå til rødderne for folkelig oplysning gennem studier og ved talrige interviews med embedsmænd, forstandere, undervisere og elever lykkes det at tegne et billede af disse nye og meget forskellige skoler. Først i 1990 fik skolerne deres egen lov, som trådte i kraft 1. jan. 1991.

Det er helt klart et nyt folkeligt begreb, der ligger i idéen, men samtidig viser denne upretentive bog mangfoldigheden i de måder, hvorpå denne folkelighed kan folde sig ud i dette mærkelige land, som er vort. Bogen vil uden tvivl være et værdifuldt kilde-skrift, når senere jubilæer skal fejres. Godt, at et par gode folk med historisk baggrund turde skrive denne første, spæde historie.

Tag Kampmann

Jörg Biehl, Stefan Hopmann und Reinhold Wulff, hsrsg., Bibliographie zur schleswig-holsteinischen Schulgeschichte 1542-1945.

Böhlau Verlag, 630 s., 158 DM.

Der foreligger nu for første gang en fuldstændig bibliografisk fortegnelse over litteratur om Slesvig-Holstens skole – og uddannelsesvæsen fra indførelsen af den første skoleordning til slutningen af den preussiske tid. Bibliografien omfatter også de geografiske områder, der i perioden administrativt har været knyttet til Slesvig-Holsten, f.eks. Oldenburg. Det drejer sig om mere end 2900 bidrag, der dog ikke omfatter skole- og lærebøger.

Bogens første del består af en forskningsoversigt på 115 sider, skrevet af Hopmann og Wulff. Det er en skolehistorisk guldgrube, som må blive pligtlæsning for forskere, der begiver sig ind i denne del af den komplicerede slesvig-holstenske historie.

Bogens anden del udgør selve bibliografien, hvor bidragene er anført først under et sagregister, derefter under et stedregister. Denne opdeling giver gode opslagsmuligheder bl.a. for lokalhistorikere.

I bogens sidste del findes der en oversigt over bibliografier, arkivregistraturer, statistikker, lovsamlinger, særlige hjælpemidler for den skolehistoriske forskning, tidsskrifter og den skolehistoriske standardlitteratur.

Den foreliggende bibliografi er et for-

træffeligt hjælpemiddel for uddannelseshistorikere, og man kan håbe, at den kan inspirere til en lignende udgivelse for kongerigets vedkommende. Her kan årsbibliografierne i Uddannelseshistorie være et udgangspunkt.

Harry Haue

Torben Hvam: Ebberødgårds Historie i Medgang og Modgang.

Udg. af Birkerød Lokalhistoriske Arkiv og Museum 1993 – med støtte fra Frederiksborg Amt. 150 sider, ill. Pris:

Hovedteksten er skrevet af Torben Hvam, tidligere overlæge ved Svaneparken. Flere forf. har ydet bidrag til kapitlerne om – Ebberød gennem 900 år; Kunstnere fra Ebberødgård; Ebberødgårds historie efter 1990; Forsorgen i fremtiden.

Gennem de sidste ti år har vi fået en række undersøgelser af grupper i samfundet, der har været marginaliseret p.gr. af forskellige handicaps. Udefra kom inspiration ikke mindst fra Frankrig, hvor Michel Foucault var den store igangsætter. Herhjemme er Historisk Selskab for Handicap og Samfund (stiftet 1986 på initiativ af Svend Ellehammer og I. Skov-Jørgensen) blevet koordinator, bistået først og fremmest af det energiske Blindehistorisk Museum (Mogens Bang) og den døvehistoriske samling (Sven Gudman); i de sidste år også af Handicaphistorisk Center ved Danmarks Lærerhøjskole med Birgit Kirkebæk som dynamisk leder. Ud over artikler i de handicaphistoriske årbøger foreligger Nete Balslev Wingenders ph.d.afhandling om opdragelsen på Gamle Bakkehus (»Drivhuset for den sygnende Plante« 1992). Birgit Kirkebæk blev i 1993 dr.pæd. på afhandlingen »Da de åndssvage blev farlige«, Dansk Psykologisk Forlag.

Dette brede felt falder kun delvis inden for denne årbogs rammer; undervisning og uddannelse udgør blot en lille del af området. Det skal dog nævnes, at denne del indgår i beskrivelserne, når det drejer sig om »undervisning«, f.eks. i bogen »Fra Gamle Bakkehus til grønne Skoler«, 1982.

Torben Hvams bog indeholder enkelte skildringer med skolehistorisk perspektiv. Det gælder ikke mindst i karakteristikken af A.F. Asmussen, Kultusministeriets departe-

mentschef fra 1888 til 1912. Asmussens advancement til departementschef kunne mærkes på næsten alle områder i ministeriet, – fra folkeskole til universitet og kgl. teater; han var en af initiativtagerne til alment skoleloven 1903.

Fra 1888 til sin død var Asmussen bestyrelsesformand for åndssvageanstalten Gl. Bakkehus, og det var på hans initiativ, denne blev udvidet med bygningen af Ebberødgård ved Birkerød. Torben Hvam har på Ebberødgårds loft fundet protokoller og korrespondancer, der giver et langt mere nuanceret billede af denne dynamiske personlighed, end vi hidtil har haft. Et magtmenneske i tidens stil og hierarki med sans for store linier og de mindste detaljer, ikke mindst med sans for et godt køb. Hvam giver oplysende prøver på Asmussens merkantile talenter og patriarkalske indstilling. Men man bliver grumme nysgerrig efter at få noget at vide om den øvrige bestyrelse og dens rolle i ledelsen. Hvem var de andre?

Bogen handler i høj grad om »sager«, hvor Ebberødgård var i søgelyset – o. år 1900, Peter Sabroe 1909, »Stormen på Ebberødgård« i 1942, »den uegennyttige korsridder Nanna Andersen«, ombudsmandens besøg i 1975. Forholdet til pressen er derved blevet centralt – med gode illustrationer som et plus, men med det episodiske præg som et minus. Der er tilløb til en kritisk revurdering, f.eks. af Peter Sabroe. Men jeg savner et forsøg på at sætte episoderne ind i en større sammenhæng: hvilke teorier arbejdede man med på Ebberødgård? Blev de inddraget i kritikken, eller gjaldt denne kun de mere flygtige personsager? Det lægelige og videnskabshistoriske perspektiv kunne nok fortjene en større plads. Bogens sidste side antyder en fortsættelse, der vil tage mere principielle spørgsmål op. Pladshensyn må ikke hindre en omhyggelig og grundig behandling af så vigtigt et emne som arbejdets vilkår på Ebberødgård.

Og så vil jeg melde mig som en af dem, der har savnet de præcise kildehenvisninger. Mit anmeldereksemplar har under læsningen fået adskillige spørgsmålstegn i marginen. Vi kommer ikke uden om, at et kildeudsagns værdi er helt afhængig af, hvem der har udtalt det, hvor og hvornår. Det er ærgerligt, at Hvam har været karrig og upræcis med disse

oplysninger. De behøver ikke optage nogen stor plads. Men de skal være der.

Vagn Skovgaard-Petersen

Søren Ole Nielsen: Fra fortid til fremtid. Købmandsskolen Aabenraa 1868-1993.

Købmandsskolen i Aabenraa har fejret 125 års jubilæum. Det vil sige, at den hører hjemme blandt landets allerældste handelsskoler.

Den har imidlertid endnu et særkende: at være opstået, mens Sønderjylland var tysk.

Egentlig var den oprindelig en fællesskole for håndværks- og handelslærlinge – en Gewerbeschule.

Først i 1888 blev handelsundervisningen givet i en afdeling for sig.

Genforeningen med Danmark faldt såpas sammen med gennemførelsen af handelsskoleloven af 1920. Aabenraa – og de andre sønderjyske handelsskoler – kunne tilpasse sig danske forhold, samtidig med at den udvikling, de kongerigske skoler havde gennemløbet siden 1860'erne, blev lovfæstet. Derfor er udviklingen i Aabenraa fra 1920 en variant af den almindelige tilpasningsproces i det, man dengang kaldte »De sønderjyske Landsdele«. Søren Ole Nielsen – historielærer ved skolen – har indfanget både de specielle og de almene træk i det jubilæumsskrift, der er udgivet i dagens anledning. Han bemærker således det usædvanligt kraftige fald i elevtallet fra højkonjunktåret 1925-26 til lavpunktet i 1933-34. Det afspejler ganske, hvad vi kender fra andre sider af erhvervsomstillingen i Sønderjylland efter 1920: krisen ramte i flere henseender ubarmhertigere her end i resten af Danmark.

I tiden efter 1945 ligner købmandsskolens udvikling langt mere den, der gjorde sig gældende i det øvrige land. Man fik flere elever, flere lærere (timelærere), egen bygning og derpå faste lærere.

En enkelt Aabenraa-variation bestod i, at skolen først så sent som i 1979 fik HH (højere handelseksamen). Til gengæld var skolen tidligt fremme med undervisning efter Klynge-princippet på EFG (erhvervsfaglige grunduddannelser) – i dag HG (handelsskolernes grunduddannelse). Ideen består i, at tre-fire klasser har så mange fælles lærere som muligt, hvorved en række projekter kan

løses i fællesskab. Det skal modvirke de uheldige sider ved den niveaudeling af elever efter sproglige forudsætninger, der normalt praktiseres på skolerne.

Det er lykkedes godt for Søren Ole Nielsen at skille sin skoles stemme ud fra det almindelige handelsskolekor. Hans valgte illustrationer med fyldige tekster er meget givende.

En enkelt detalje må anholdes: det hævdes side 10, at handelsstandsforeningerne efter laugenes bortfald »nu kom til at varetage uddannelsen af lærlinge«.

Det gjorde de netop ikke! Forholdet landet over er det, at private skoleinitiativer med større eller mindre intensitet vækker handelsstandsforeningernes interesse, sådan at de nogle steder støtter iværksætterne, og først senere – i visse byer langt senere – overtager skolerne.

Skriftet afsluttes med seks gamle elevers erindringer på afstand af henholdsvis ca. 50, 30 og 10 år – levende og velillustrerede tidsbilleder. Det første har dog tendens til at løbe ud ad for mange tangenter.

Som sig hør og bør er skriftet et lokalt produkt fra Aabenraa Fotosats ApS. og

Mohrdieck Tryk A/S. Formatet er det populære næsten kvadratiske med to spalter. Det giver gode muligheder for at kæle for samspillet mellem tekst og billeder. Kæleriet er lykkedes fint bortset fra side 11, der med sikkerhed ville have fået dumpekarakter ved de grafiske fags svendep prøve!

Hvad de gamle fra Gewerbeschule og Kaufmännische Fortbildungsschule ville have sagt til forsiden og billedet side 44 med skiltet »Aabenraa Business College« tør jeg godt gisne om – og jeg er enig med dem!

Forstander Helge C. Vosgerau runder af med et fremtidsperspektiv, der slutter sådan: »Mange initiativer fra lærerside medvirker til, at undervisningen stadig tilpasses og ændres i takt med behov og muligheder. Først nu, med den nye uddannelsesreform og ændrede ansættelsesvilkår, er det for alvor blevet pædagogisk, og forhåbentlig også økonomisk muligt«.

Det første kan alle være enige om, men det andet er en (forhåbentlig utilsigtet) hård dom over dem, der gik forud for os i den pædagogiske profession.

Fl. Lind Hansen